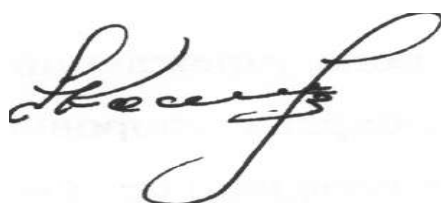

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

КОСТЮЧКОВ СЕРГІЙ КАРПОВИЧ

УДК 1.141+378

БІОФІЛОСОФСЬКА ДОМІНАНТА ОСВІТНЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ В УМОВАХ
СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Берегова Галина Дмитрівна,
Херсонський державний аграрний університет,
завідувач кафедри філософії і соціально-
гуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Скотна Надія Володимирівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університету імені І. Франка, ректор;

доктор філософських наук, доцент
Клепко Сергій Федорович,
Полтавський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені М. В. Остроградського,
проректор з наукової роботи;

доктор філософських наук, доцент
Бойко Анжела Іванівна,
Черкаський державний технологічний
університет, завідувач кафедри філософських
та політичних наук.

Захист відбудеться 30 листопада 2017 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, Україна, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, Україна, м. Київ, вул. Бастіонна, 9.

Автореферат розіслано 28 жовтня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Червона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою пошуку нових підходів до аналізу сучасного освітнього процесу з урахуванням біофілософського чинника. Цілісна концепція стійкого розвитку, представлена ЮНЕСКО у документі «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development» (2015 р.), вимагає залучення біофілософської компоненти до нової освітньої концепції для більш глибокої інтеграції й імплікації різноманітних способів освоєння людиною світу й Всесвіту. Біофілософський, зокрема біополітичний підхід до освіти дає можливість створювати умови для розроблення загальної стратегії розв'язання глобальних проблем сучасності, серед яких – розбудова правової, високотехнологічної держави на засадах стійкого розвитку, що передбачає формування природоохоронюючого ставлення до світу природи і до природи людини, а також формування розвиненого, солідарного громадянського суспільства на тих саме світоглядних засадах.

Тема дослідження значно посилює свою актуальність в українських національних контекстах. Модернізація сучасної вітчизняної освіти, здійснювана як реакція на запити й виклики глобалізованого світу, є складним процесом, що характеризується внутрішніми і зовнішніми суперечностями, дослідження яких вимагає біофілософського підходу. Біофілософія окреслює спектр питань, що найбільш повно розкривають життя як явище в усій його повноті, а саме: що є життя, як взаємопов'язані його різноманітні аспекти – екологічні, економічні, соціальні, політичні, духовні, як пізнати явище життя в його багатовимірності і цілісності, як обґрунтувати самоцінність життя і які праксеологічні наслідки матимуть це пізнання й отримане в результаті його знання.

В умовах розвитку ліберального ринку людське життя переважно характеризується конкуренцією та ринковими відносинами, тому людина стає специфічним капіталом, джерелом прибутку. Для того, щоб збільшити реалізаційний діапазон продуктивних можливостей сучасної особистості («людський капітал»), що є необхідним для ефективної розбудови громадянського суспільства, потребують корегування такі соціально-біологічні аспекти суспільного життя, як рівень народжуваності, стан здоров'я, тривалість і якість життя. Вони перебувають у суттєвій взаємозалежності, зокрема – від рівня і якості розвитку освіти як складової соціокультурного стану суспільства. Освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі постає не тільки як здобуття, накопичення та засвоєння знань, умінь і навичок, а й як удосконалення адаптаційного механізму до динамічно змінюваних умов навколишнього середовища, підвищення рівня біосоціальної компетентності як окремої особистості, так і людської популяції загалом (виду *Homo sapiens*), а також як гармонізація взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємозумовленості в трикомпонентній системі «людина – суспільство – природа».

Перехід до нової філософсько-освітньої парадигми, в основі якої лежить біофілософська платформа освітнього процесу, потребує, безумовно, усвідомлення як домінуючого антропокультурного виміру особистісного й суспільного життя: природи людини з огляду на нові виклики, що постали перед людським

суспільством у сучасному світі. На ці виклики мають дати адекватні відповіді громадянське суспільство разом із державою. У свою чергу, «фокусом» біофілософської домінанти має стати людина у її багатовимірних взаємовідносинах зі світом. Багатомірність, різноплановість і поліаспектність феномена людини зумовлює міждисциплінарний статус досліджень проблем особистості, котра знаходиться у сфері вивчення філософії, а також низки соціальних і біологічних наук. Індивід, особистість та індивідуальність – це, по суті, різні характеристики дослідження людини, виокремлені в біогенетичному, соціологічному й персоналістському підходах. Осмислення феномена людини розпочинається з часів античної філософії в творчому спадку Арістотеля, Геракліта, Епікура, Зенона, Платона, Протагора, Сенеки, Сократа, Хрисипа та продовжується філософами Середньовіччя та епохи Відродження, серед яких Августин Блаженний, Тома Аквінський, Лоренцо Валла, Франческо Гвіччардіні, Ніколо Макіавеллі, Піко делла Мірандола; представниками німецької класичної філософії – Г. В. Ф. Гегелем, І. Кантом, Л. Фейєрбахом, Й. Фіхте, Ф. Шеллінгом; екзистенціалізму – М. Гайдеггером, А. Камю, С. К'єркегором, Г. Марселем, М. Мерло-Понті, Ж. П. Сартром, К. Ясперсом; інших філософських течій і шкіл.

Проблема людини є однією з найважливіших і значущих у філософії ХХ століття, незважаючи на те, що ідея партикуляризації суто антропологічної складової з філософії була висунута ще І. Кантом. Тим самим було активовано формування й утвердження нового напрямку – філософської антропології, представленої творчим доробком О. Больнова, К. Вельверде, А. Гелена, П. Гуревича, Д. Гусман, В. Дільтея, Е. Кассирера, П. Ландсберга, К. Левіта, Г. Ліппса, К. Лоренца, Ф. Ніцше, А. Печчеї, Г. Плєснера, Т. Роззака, С. Франка, Е. Фромма, М. Шелера та інших. Особливе значення для нашого дослідження мав доробок Київської світоглядно-антропологічної школи (Є. Андрос, А. Бичко, В. Бичко, В. Іванов, С. Кримський, В. Попович, І. Степаненко, В. Табачковський, Н. Хамітов, В. Шинкарук, О. Яценко), яка сягає своїм корінням у філософську традицію українського кордоцентризму (П. Куліш, Г. Сковорода, П. Юркевич та інші). Еволюція людини як біосоціальної істоти знайшла відображення в роботах А. Бергсона, І. Берліна, К. Гельвеція, П. Гольбаха, В. Гранта, А. Гуршурста, Г. Йонаса, Ч. Кулі, Ч. Ламсдена, К. Лоренца, П. Фрейре, Ф. Фукуями, А. Хазена.

Філософське осмислення освіти як соціокультурного феномена свідчить, що на всьому шляху свого розвитку філософська думка переводила дослідження цієї форми духовного виробництва у сферу особливого, соціально-ціннісного знання. Теоретично обґрунтували та виокремили основні проблеми філософії освіти такі зарубіжні дослідники, як П. Бурдьє, С. Гессен, Дж. Дьюї, Г. А. Жиру, Д. Колеман, В. Морріс, Е. Морен, Дж. Розенкранц, К. Томпсон, А. Уетсон, Г. Уліх, У. Франкен, П. Фрейре та інші. Доволі значущим є творчий внесок у філософію освіти сучасних українських науковців, таких, як В. Андрущенко, О. Базалук, Г. Берегова, В. Бех, А. Бойко, В. Вашкевич, Е. Герасимова, Л. Горбунова, Д. Дзвінчук, І. Добронравова, Т. Жижко, В. Зінченко, С. Клепко, В. Кремень, К. Корсак, І. Книш, М. Култаєва, С. Курбатов, В. Луговий, В. Лутай, М. Михальченко, В. Муляр, І. Надольний, В. Пазенок, І. Предборська, С. Пролєєв, В. Рябченко, З. Самчук, Н. Скотна,

І. Степаненко, Н. Сухова, О. Уваркіна, С. Черепанова, В. Шевченко, А. Ярошенко, В. Файхутдинова та ін.

Продукування нових освітніх концепцій, стратегій, парадигм неможливе без глибинного розуміння природи людини, без урахування надскладних процесів взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності людини й біосфери як глобальних біосоціальних систем, без урахування основних законів біології, пояснюючих процеси функціонування усього живого. Розвиток біофілософії, як специфічної, аксіологічно-когнитивної форми сучасної біології, є процесом створення моноцільного, інтегрованого теоретичного образу усього живого. Проблеми біофілософії та біополітики, в різних аспектах, знайшли відображення в наукових розвідках дослідників як зарубіжних – Дж. Агамбена, Ф. Айяли, К.-О. Апеля, Р. Арпа, Р. Бланка, В. Борзенкова, Б. Брауна, К. Браун, М. Бунге, Ф. Варели, А. Влавіанос-Арванітіс, Ю. Габермаса, М. Гардта, М. Горкгаймера, П. Готфрід-Сміта, Л. Грехема, П. Гріфітца, П. Гуревича, А. Гуршурста, О. Гьофе, Р. Еспозіто, Г. Йонаса, Д. Кавтарадзе, Р. Карпінської, Л. Колдуела, Ч. Ламсдена, М. Лаццарато, Т. Лемке, К. Лоренца, Х. Матурани, К. М. Майер-Абіха, М. Махнера, М. Надесан, Ж.-Л. Нансі, А. Негрі, Дж. Ненсі, Р. Нібура, О. Олескіна, С. Петерсона, Ю. Плюсніна, А. Розенберга, М. Рьюза, Т. Сарецькі, Е. Собера, А. Соміта, Е. Таккера, Дж. Теннера, Т. Торсона, Дж. Уайнера, Д. Фессена, М. Фуко, Ф. Фукуями, С. Хайнса, Дж. Харрисона, А. Хеллер, так і вітчизняних – Г. Берегової, В. Глазка, В. Єрмоленка, Ф. Канака, М. Кисильова, В. Крисаченка, В. Кулініченка, О. Перової, О. Прудникової, Ю. Скиби, А. Толстоухова, В. Чешка, Д. Шевчука.

Однак біофілософія, біополітика та застосування їх основних принципів у філософсько-освітній царині залишаються, здебільшого, поки що поза увагою науковців. Біополітика, зокрема, відкриває досить широкі можливості вивчення виявів поведінки людей, витоки якої авторитетні дослідники пов'язують із тваринним світом. Цей аспект біополітики ґрунтовно досліджено у творах В. Дольника, Е. Канетті, П. Кузнецова, Ф. Лазарева, К. Лоренца, М. Моїсеєва, Дж. Теннера, Дж. Уайнера, М. Уолцера, І. Фролова, О. Хайнрота, А. Хазена, Дж. Харрисона та ін. Особливе значення для нашого дослідження мають напрацювання американської школи біополітики (Л. Колдуелл, А. Соміт, Т. Віджел, С. Петерсон, Р. Мастерс, П. Корнінг, В. Ендерсон та інші), де біополітика розуміється як сукупність дій, спрямованих на турботу про усі форми життя з метою збереження їх різноманіття і запобігання біологічної і, ширше, екологічної катастрофи. Тому біополітика, як на цьому наполягає Л. Колдуелл, передбачає спрямування політичних зусиль на приведення соціальних, особливо моральних цінностей у відповідність із фактами біології. Ми також спираємось на думку Вінні-Едвардс, що чисельні проблеми державної політики мають біологічну компоненту. Водночас, слід наголосити, що ми відмежуємося від розуміння біополітики як діяльності, що спирається на уявлення про нерівність людських рас і виправдовує расизм, шовінізм і агресивні дії стосовно інших народів.

Соціальним утворенням, для якого суверенна особистість, громадянин є базовим елементом структури й необхідною умовою існування, постає громадянське суспільство, яке в контексті дослідження розглядається у соціально-політичному та в культурно-історичному вимірах. Дослідженню громадянського суспільства, в

різних його аспектах, присвячені наукові праці зарубіжних авторів, таких, як Дж. Александер, Х. Арендт, Д. Белл, К. Брайант, Ю. Габермас, І. Кальной, Д. Кін, Ф. Лазарев, К. Поппер, Ч. Тейлор, Дж. Холл, В. Хороста й ін. Проблеми становлення й розвитку громадянського суспільства знайшли відображення в науковому доробку вітчизняних дослідників, таких, як В. Барков, М. Бойченко, Л. Герасіна, А. Карась, В. Зінченко, І. Миклашук, О. Петришин, О. Пухкал, Т. Розова, Б. Рудницький, М. Рябчук, Л. Смола, І. Степаненко, В. Степаненко, Г. Щедрова й ін.

На початку ХХ століття видатні мислителі В. Вернадський, Е. Леруа, Тейяр де Шарден дійшли висновку, що Земля має особливу геохімічну та культурно-мисленнєву оболонку – ноосферу, якій властиві функції єдності, самоорганізації та синтезу. З огляду на стратегічне завдання філософії освіти – формувати людину майбутнього, ідея В. Вернадського про перехід життя на Землі від біосфери до ноосфери набуває нині якісно нового змістового навантаження. Ключова думка, яка пронизує всю творчість В. Вернадського – це положення про єдність живої природи та людства, вирішальну роль людини в розвитку планети; причому цю роль визначає і формує саме система освіти. Ідеї ноосферної трансформації містяться в роботах Н. Алієвої, Н. Беззубцевої, Б. Большакова, Н. Васильєвої, В. Казначеева, О. Кузнецова, П. Кузнецова, Л. Лєскова, М. Моїсєєва, О. Рум'янцева, В. Сніжко, Є. Спіріна й ін.

У галузі сучасної освіти продовжується активний науковий пошук визначення категорії «компетентність». Складність детермінації поняття у філософсько-освітньому розумінні пов'язана з тим, що воно належить до розряду макроконцепцій і розглядається в системі взаємозв'язків складових елементів у цілісній структурі особистості. Хоча проблемам дослідження поняття і присвячені роботи В. Байденко, Ж. Делора, І. Драч, В. Загвязинського, І. Зимньої, Т. Ісаєвої, Е. і Т. Конюхових, С. Калашнікової, Г. Красильникової, М. Кузьміна, В. Куніцина, В. Нестерова, Дж. Равена, І. Степаненко, Ж. Таланової, Р. Уайта, Д. Хаймса, Н. Хомського, В. Хутмакера, Г. Шатковської, Д. Шорта й ін., однак філософсько-освітня царина знань не охоплює вповні конкретні аспекти реального освітнього процесу.

Разом із тим, незважаючи на досить широкий перелік наукових праць, проблему інтеграції біополітичних і філософсько-освітніх концепцій в умовах становлення вітчизняного громадянського суспільства не можна вважати дослідженою достатньою мірою. Наявними є протиріччя, розв'язання деяких із доволі широкого переліку, становить мету даного дослідження; вони активують значну кількість питань, які потребують більш глибокої та розгорнутої відповіді. Серед цих протиріч – контрадикції між атавістичними традиціями радянської освітньої системи та необхідністю продукування сучасних філософсько-освітніх концепцій розвитку на основі екологічної відповідальності суверенної, освіченої, духовної особистості в умовах глобалізованого й інформатизованого світу; між реальними можливостями держави і суспільства щодо розвитку системи освіти та необхідністю реалізації напрямів і засобів підвищення продуктивності сучасної освіти в контексті адаптації особистості до життя в нових цивілізаційних умовах; між традиційними освітніми парадигмами й такими, що передбачають використання засад біофілософії та біополітики, з метою актуалізації освіти як інтегративного –

інтелектуального, соціального, культурного – чинника формування нового громадянського суспільства.

Враховуючи актуальність для України та недостатню розробленість комплексної наукової проблеми прагматичної спрямованості засад біофілософії в сучасній філософії освіти з метою розбудови нового громадянського суспільства на засадах етики відповідальності за можливість продовження життя прийдешніх поколінь людей (Г. Йонас) й було визначено напрям дисертаційного дослідження: «Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах науково-дослідної програми й ініціативної теми кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету «Гуманітарна компонента в системі вищої аграрної освіти України» (номер державної реєстрації 0112U001938). Дослідження пов'язане з основними науковими напрямами відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України, зокрема «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» (номер державної реєстрації 0112U02215).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні біофілософської домінанти освітньої концепції для громадянського суспільства, розробленні біофілософської концепції сучасної освіти та моделі біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі.

Для досягнення встановленої мети вирішувалися такі **завдання**:

- проаналізувати природу людини як підґрунтя сучасної освітньої системи;
- дослідити трансформацію світових філософсько-освітніх ресурсів у глобалізованому й інформатизованому світі;
- здійснити аналіз продуктивності сучасної освіти в контексті підготовки людини до життя;
- здійснити філософське переосмислення феномена біополітики як складової біофілософського знання та визначити дієвість її висхідних принципів і концепцій у біологічному й соціальному сенсі відносно ролі системи освіти й освітніх технологій;
- описати моделі та модули (образи) соціалізації сучасної людини, зокрема засобами освіти, враховуючи те, що соціалізація передбачає доволі високий рівень автономії особистості;
- розкрити прагматично-адаптаційну спрямованість біофілософських і біополітичних знань у сучасній освіті;
- визначити філософсько-методологічні принципи соціальної синергетики, на яких базується розвиток громадянського суспільства;
- визначити провідні тенденції розвитку сучасної освіти із врахуванням плюралістичності її напрямів і цілей;
- обґрунтувати теоретико-методологічні основи та розкрити змістовно-сміслову наповненість біофілософської освітньої концепції для нового громадянського суспільства;

– розробити модель біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі, яку пропонується розглядати в якості міри адекватності індивіда вимогам і викликам стійкого розвитку.

Об’єкт дослідження – освіта в умовах сучасного суспільства.

Предмет дослідження – біофілософська складова освітньої концепції в процесі становлення вітчизняного громадянського суспільства.

Методи дослідження зумовлюються специфікою проблематики окреслених завдань, об’єкта та предмета філософсько-освітнього аналізу, характером необхідних для дослідження джерел інформації, а також положенням про біофілософську домінанту як регулятор суспільно-освітнього життя, що має надзвичайно важливе значення для становлення вітчизняного громадянського суспільства. Як базову методологію дослідження було застосовано принципи взаємозв’язку, взаємозумовленості, об’єктивності, історизму, системності й комплексності, які дали змогу виявити діалектичний зв’язок між досліджуваними об’єктами, процесами та явищами. Дисертаційне дослідження базується на комплексі загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволило забезпечити логічну обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Серед методів дослідження, які застосовувались у роботі, слід назвати: діалектичний метод, завдяки якому предмет наукового дослідження постає в усіх властивих йому соціальних та інших зв’язках і залежностях; метод системного аналізу, який дозволив визначити взаємний зв’язок елементів конкретного досліджуваного об’єкта як системи; історичний метод, застосування якого дозволило прослідкувати генезу біофілософії, уявлень про природу людини, системи освіти в цивілізаційному вимірі, громадянського суспільства, філософсько-освітніх парадигм тощо; порівняльний метод дав змогу здійснити компаративний аналіз інституту освіти на різних етапах історичного розвитку, філософсько-освітніх парадигм, уявлень про біополітику, про природу людини тощо; за допомогою структурно-функціонального методу досліджено складне взаємопроникнення біоекологічних, соціально-політичних і антропокультурних реалій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні нової освітньої концепції, яка має в своїй основі біофілософську домінанту і спрямована на формування в особистості природовідповідного і природовідповідального світовідношення, де під природою розуміється не тільки довкілля, а і природа самої людини, а також біологічно стійкий розвиток конкретного суспільства і цивілізації. Затребуваність цієї концепції визначається тим, що вона буде сприяти продуктивному корегуванню через освітні інституції біополітичних аспектів суспільного життя, пов’язаних із проблемами охорони живого, гармонізації взаємодії людини і біосфери, а також покращення демографічної ситуації, стану здоров’я, тривалості і якості життя загалом шляхом піднесення рівня особистісної біосоціальної компетентності і становлення громадянського суспільства, зокрема вітчизняного, на засадах стійкого розвитку.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження конкретизується у таких положеннях:

уперше:

– на основі комплексного підходу до проблем освітнього процесу в умовах загострення екологічної кризи актуалізовано освітній аспект біофілософії і біополітики, як її практичної імплементації, що дозволяє вирішити подвійне завдання – використати природоохоронний потенціал власно біологічної освіти, зокрема для розуміння людини як істоти, укоріненій в живій природі, для подолання «біологічної неграмотності» і, водночас, розширити спеціалізовані межі біологічної освіти за рахунок її інтеграції з ціннісною і громадянською освітою на засадах етики відповідальності за можливість продовження життя прийдешніх поколінь людей; із біофілософією і біополітикою як теоретичними і навчальними дисциплінами, що висвітлюють передумови, принципи, проблеми і перспективи збереження природних екосистем з метою збереження людства;

– обґрунтовано, що утвердження у новій освітній концепції біофілософської домінанти зміцнює потенціал освіти як символічного капіталу суспільства, як інструмента біопродуктивної адаптації людини і суспільства до постійно змінюваних умов навколишнього середовища, оскільки надає освіті вираженої прагматичної спрямованості у контексті планетарних завдань стійкого розвитку, які передбачають підвищення рівня біосоціальної компетентності окремої особистості, соціуму, планетарної спільноти;

– обґрунтована соціетальна затребуваність становлення вітчизняного громадянського суспільства на ціннісно-світоглядних засадах природовідповідності і природовідповідальності, а також налагодження біовідповідального соціального партнерства з державою, що передбачає акцентування в освіті біофілософських і біополітичних компонентів;

– визначено, з урахуванням біополітичного аспекту, модуси соціалізації сучасної людини через функціонування освітніх інституцій у контексті стратегічних завдань стійкого розвитку і глобальних викликів сучасності; обґрунтовано, що ці модуси є не жорстко фіксованими, а є достатньо динамічними і трансферабельними, що зумовлено досить високим у демократичному суспільстві рівнем автономії особистості у виборі політичних позицій і мінливістю внутрішніх пріоритетів і переконань у світі, що стрімко змінюється;

– сформульовано біофілософський імператив громадянського суспільства: визнання за людиною свободи як природного права на життя, що у соціальнополітичному аспекті постає як буття гідності. Цей імператив формує біовідповідні закономірні взаємозв'язки між структурними елементами, з яких побудована соціетальна конструкція; досліджено характер і вектор синергії цих елементів, з урахуванням того, що соціальні інститути, в тому числі й освітні, мають функціонувати задля всебічного розвитку людини, беручи до уваги її складну біосоціальну природу;

– запропоновано біофілософську освітню концепцію «нового громадянського суспільства» у межах якої головне призначення освіти вбачається у продукуванні цивілізаційно затребуваних продуктивних і перспективних сенсів духовного і фізичного буття людини; визначено теоретико-методологічні основи і змістовно-сміслові наповнення цієї концепції, її праксеологічний потенціал, розкрито її значення для формування і розвитку нового громадянського суспільства;

– розроблено теоретичну модель біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі, що охоплює певний комплекс базових параметрів, кожен із яких зумовлює формування компетентності і розглядається як міра природовідповідності й адекватності індивіда вимогам і викликам стійкого розвитку суспільства і людини.

Набуло подальшого розвитку:

– визначення змісту поняття «людська природа» з урахуванням певної рестрикції від універсальності самої ідеї людської природи й фіксацією елементів, актуалізованих конкретними буттєвими ситуаціями, соціальними правилами, настановами й нормами;

– аналіз положень ноосферної теорії В. Вернадського про єдність живої природи та людства в умовах прогресуючої екологічної кризи;

– оцінка стабільності соціальної системи, яка разом з її відкритістю та закритістю є важливим аспектом синергетичного базису соціальних, у тому числі освітніх технологій, їх значення й ролі у процесах самоорганізації та саморегулювання складних соціальних систем.

Уточнено:

– підходи до визначення статусу філософії освіти в межах її аналізу як теоретичної дисципліни з вираженою праксеологічною спрямованістю;

– визначення поняття «біополітика» як комплексу аспектів взаємозв'язку біології та політики, що зумовлює зростання як політичного потенціалу біології, так і біологічного потенціалу політики;

– трактування поняття «громадянське суспільство», яке узагальнено визначається як символічне поле, розгалужена мережа соціальних інститутів, практик і цінностей, що охоплює комплекс основних соціальних характеристик і параметрів суспільного життя, є автономною від держави та має властивість самоорганізації; «нове громадянське суспільство» має бути зорієнтоване на налагодження біовідповідального соціального партнерства з державою і, водночас, контролювати її з позицій вимоги забезпечення гідного життя;

– поняття «компетентність», із акцентом уваги на те, що це – динамічний комплекс знань, умінь, практичних навичок і ціннісних орієнтацій, професійних, громадянських, моральних якостей особистості, сформованих в результаті навчання у вищому навчальному закладі і у відповідь на вимоги і виклики сучасного світу.

Практичне значення одержаних результатів виявляється в актуалізації біофілософської домінанти освіти в умовах становлення громадянського суспільства, а також виявленні ролі освіти як засобу вдосконалення адаптаційного механізму та підвищення рівня біосоціальної компетентності окремого індивіда, соціуму і планетарної спільноти, визначенні сутності й змісту процесу інтеграції філософсько-освітніх парадигм і положень сучасної біофілософії, наданні науково-обґрунтованих пропозицій щодо розроблення моделі біосоціальної компетентності особистості у вітчизняному освітньому просторі.

Дисертаційне дослідження розширює методологічний потенціал базових принципів біофілософії та філософії освіти в перспективних наукових пошуках і подальших дослідницьких розвідках. Одержані в дисертації висновки мають характер теоретико-методологічних засад конкретних досліджень у галузі

біофілософії, філософії освіти, педагогіки, практичної освітньої діяльності в контексті формування й розвитку громадянського суспільства в Україні.

Основні теоретичні положення дисертації можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, пов'язаній з філософсько-освітньою проблематикою, у навчальному процесі вищих навчальних закладів України, а саме – у підготовці науково-освітніх програм, методичних матеріалів, підручників і навчальних посібників з філософії, філософії освіти, соціальної філософії, дисциплін гуманітарного циклу та проблемно-орієнтованих спецкурсів, зокрема – у розробці навчальних курсів «Філософія освіти», «Біофілософія», «Біополітика», «Біоетика», «Соціальна філософія».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи. Основні її положення й висновки розроблені автором особисто й знайшли відображення у його наукових публікаціях, зокрема – в одноосібній монографії [1]. У колективній монографії [2] автором висвітлено сутність та ознаки держави, засади соціальної політики, розглянуто генезу та становлення соціальної держави. У колективній монографії [3] автор дослідив сутність політичної соціалізації студентів у контексті гуманізації освітнього простору.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, практичні висновки та рекомендації, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету та кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету, використовувалися в процесі викладання дисциплін філософсько-гуманітарного циклу («Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика, естетика)», «Основи соціальної держави і громадянського суспільства», «Соціальна політика», «Соціальна політика і соціальна безпека», «Політологія», «Формування правової культури особистості»).

Апробація результатів дослідження також здійснювалась шляхом участі в науково-практичних конференціях різних рівнів. *Міжнародних*: «Личность, общество, государство, право. Проблемы соотношения и взаимодействия» (Пенза – Прага – Колін, 2012); «Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування» (Київ, 2012); «Актуальні проблеми розвитку української культури і науки» (Херсон, 2013); «Питання сучасної науки і освіти» (Київ, 2014); «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу» (Київ, 2015); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2015); «Фактори та умови модернізації предмету досліджень представників суспільних наук» (Дніпропетровськ, 2015); «Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри» (Кіровоград, 2016); «Актуальні питання та проблеми розвитку соціальних наук» (Кельце, 2016); «Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри» (Кропивницький, 2017). *Всеукраїнських*: «Ціннісний вимір політичної діяльності: проблема політичного вибору в сучасному українському суспільстві» (Херсон, 2012); «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2013); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (Херсон, 2014);

«Становлення і розвиток української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід» (Київ, 2014); «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2014); «Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи» (Дніпропетровськ, 2014); «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2015); «Соціально-гуманітарні дисципліни: напрямки наукового пошуку» (Дніпропетровськ, 2016); «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпропетровськ, 2016); «Філософські обрії сьогодення» (Херсон, 2016); «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпро, 2017); «Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління» (Маріуполь, 2017), «Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті» (Київ, 2017).

Публікації. Основні положення, ідеї і висновки дисертаційної роботи відображено в 70 публікаціях, серед яких 1 – одноосібна монографія, 2 – розділи в колективних монографіях, 1 – навчальний посібник, 18 статей – у фахових наукових виданнях з філософських наук, 14 наукових статей – у закордонних наукових виданнях і виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, 11 – публікації в інших наукових виданнях, 23 – тези та матеріали наукових конференцій.

Матеріали кандидатської дисертації «Місцеве самоврядування як фактор становлення громадянського суспільства в Україні» за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси (2012) у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації зумовлені специфікою її предмета та логікою розкриття теми, а також метою та головними завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 15 підрозділів і три підпункти, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (500 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 445 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 373 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У **розділі 1 «Антропокультурний вимір філософсько-освітніх парадигм в умовах сучасності»** досліджено природу людини як підґрунтя освітньої системи в умовах сучасності, розглянуто особливості трансформації світових філософсько-освітніх ресурсів у глобалізованому й інформатизованому світі, здійснено аналіз продуктивності сучасної освіти в контексті продуктивної адаптації особистості до життя у світі, що стрімко змінюється.

У *підрозділі 1.1. «Природа людини як підґрунтя сучасної освітньої системи»* розкрито багатовимірність і поліаспектність феномена людини, розглянуті протиріччя людської природи, закладені в контрадикції між біологічним і соціальним, соматичним і психічним, універсальним і партикулярним, природним і штучним, раціональним і емоціональним, сакральним і профанним, які в умовах

нового типу цивілізації є надзвичайно загостреними. Підкреслено необхідність зважати на те, що формування нового образу особистості засобами освіти неможливе без урахування та інтеграції біологічно-природних і соціально-духовних компонентів людської природи. Антропокультурний вимір філософсько-освітніх парадигм в умовах загострення екологічної кризи вимагає розгляду людської природи з урахуванням її двоїстої – біологічної та соціальної – сутності.

Акцентовано увагу на тому, що різні образи людини стали підґрунтям певних уявлень про людську природу й особистість, а також основою для формування особистісних концепцій у дослідницькому полі різних наук. Філософське трактування людини як особливої істоти дає уявлення про неї як про уособлену триєдність природного, соціального й духовного. У рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів розвиток особистості розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості та середовища, іншими словами – біологічного й соціального. У підходах до визначення розвитку особистості її властивості розглядаються в системно-діяльнісному та історично-еволюційному аспектах. Сучасність, з її політичними, соціальними, економічними, духовними та культурними проблемами, перетворює людину на головний предмет досліджень, але разом із тим ані філософія, ані наука, ані мистецтво не створили відповідного пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглянути людину в усій її багатовимірності, враховуючи специфічний комплекс різноманітних зв'язків, зважаючи на властиві їй видові, популяційні та індивідуальні ознаки, зберігаючи при цьому структурно-функціональну цілісність індивіда.

Обґрунтовано потребу більш глибокого наукового аналізу соціокультурного аспекту людської природи та дослідження структурних рівнів і функціональних особливостей людини як біосоціальної істоти. На планетарному рівні в освіті повинні відбуватися – і вже відбуваються – кардинальні зміни, глибина та обсяг яких зумовлюються трансформацією нової освітньої парадигми як дієвої моделі, адекватної тенденціям розвитку глобалізованого, інформаційного суспільства й такої, яка спирається на природу людини, що постає як комплекс індивідуальних якостей, беззаперечну соціальну цінність серед яких мають ті, що сприяють духовній діяльності людини-творця.

Нова парадигма освіти має бути орієнтована на формування в усіх суб'єктів освітнього процесу потреб у безперервному набутті та оновленні знань, удосконаленні умінь і навичок, їх свідомої фіксації та трансформації в компетентність – сукупність взаємопов'язаних якостей особистості: знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, необхідних індивіду для творчої, продуктивної взаємодії з іншими людьми, з конкретними об'єктами й процесами оточуючого світу. При цьому увагу сфокусовано на тому, що наявність плюральної (множинної) сучасності вимагає одночасного існування багатьох сучасних парадигм освіти, кожна з яких забезпечує необхідну моноцільність будь-якого освітньо-виховного проекту в конкретних соціально-політичних, національно-культурних, матеріально-економічних і адміністративно-правових умовах. Як результат – в сучасних умовах освітня парадигма повинна охоплювати максимальне коло різноманітних «сучасностей» із мінімальним ризиком виявитися в будь-яких аспектах – соціальному, політичному, економічному, культурному, правовому –

контрадикторною реаліям конкретної сучасності. Наголошено на тому, що антропокультурний вимір філософсько-освітніх парадигм в сучасних умовах охоплює не тільки різноманітні аспекти особистісного й соціального життя, а стосується й положень філософії освіти, стану її ресурсів – світоглядних, методологічних – в умовах глобалізованого й інформатизованого світу.

Підрозділ 1.2. «Трансформація світових філософсько-освітніх ресурсів у глобалізованому й інформатизованому світі» присвячено розгляду трансформаційних процесів у філософсько-освітній царині. Це зумовлено необхідністю дослідження закономірностей континуальності інформаційного процесу як підґрунтя продукування нових моделей навчання з безумовним урахуванням природи людини, враховуючи її біологічно-природний та соціально-духовний компоненти. Підкреслено, що зміна етапу розвитку цивілізації диктує необхідність трансформації системи освіти та вимагає перегляду парадигми освіти, первинним фактором при цьому стають знання, досвід і ціннісні орієнтири людини. Сучасність – це епоха інформаційного суспільства, епоха технологічної культури, епоха дбайливого, екологічно обґрунтованого ставлення до навколишнього світу, до культурної спадщини й самої людини. Відтак – новому періоду розвитку людства повинні відповідати нові освітні системи, нові моделі освіти і технології навчання, нова філософія освіти та нова парадигма освіти. І це – вже інша методологія творчої діяльності того, хто навчається, покладена в основу системи освіти, й вона вимагає формування інших моральних і вольових якостей, духовного розвитку людини, а сама система освіти при цьому має стати інноваційною.

Послідовно розкривається думка про те, що у процесі розвитку системи знань цивілізації продукували інформацію про оточуючий світ і різні види людської діяльності, формуючи в арсеналі суспільної духовної сфери освіту, яка виконувала притаманні їй і в умовах сьогодення основні функції – набуття, збереження, обробки й передачі наявної інформації наступним поколінням. Особливим аспектом при цьому постає методологія трансляції знань, оцінка їх усвідомлення, розуміння та засвоєння. На користь діалектики загального й особливого в змісті освіти свідчать історично зафіксовані факти зміни парадигм у її змістовому наповненні. Подібні зміни зумовлені, по-перше, безперервним зростанням обсягу й глибини людських знань про природні та соціальні явища оточуючого світу; по-друге, певною оптимізацією методів, шляхів і напрямів трансляції актуальних знань у системі освіти; по-третє, масштабними трансформаціями в усіх сферах суспільного життя сучасного глобалізованого світу – політичній, економічній, соціальній, духовній, культурній і, відповідно, необхідністю забезпечення функціонально-змістової когерентності системи освіти з динамічно змінюваним світом.

В умовах глибоких структурних трансформацій суспільство постає перед необхідністю продукування нової освітньої моделі, релевантної та адекватної умовам розвитку сучасної правової держави й громадянського суспільства. Традиційна радянська парадигма вітчизняної освіти є безперечно архаїчною, в сучасних умовах вона вже не здатна продуктивно себе реалізовувати, її потенціал у реаліях сьогодення, а тим більше у контексті вимог і викликів майбутнього, є практично вичерпанним. У процесі навчання й виховання суспільство реалізує таку освіту, яка етіологічно є продуктом минулого – педагоги формують в учнів

світогляд, властивий попереднім поколінням. Враховуючи стрімкість і непередбачуваність процесів, які змінюють навколишній світ, суспільство усвідомлює, що світ – політично, економічно, культурно, духовно, інформаційно – змінюється швидше й кардинальніше, ніж система освіти. Тобто, розвиваючись в єдиному хронопотоці, різні системи світоустрою еволюціонують асинхронно, взаємодіючи в функціональному аспекті інконкордантно (неузгоджено), іншими словами – педагоги, транслюючи знання, адаптують своїх учнів до вимог минулого. Відтак, освіта, зокрема вища, повинна стояти на позиціях цілісного філософського світогляду, згідно з яким людина розглядається в контексті гармонії фізичного й духовного, загального та партикулярного, чуттєвого й раціонального, в органічній єдності її з оточуючим світом. Трансформація світових філософсько-освітніх ресурсів у глобалізованому й інформатизованому світі актуалізує необхідність комплексного, науково обґрунтованого, поетапного аналізу продуктивності сучасної освіти.

У підрозділі 1.3. «Аналіз продуктивності сучасної освіти в контексті підготовки людини до життя» акцентується увага на необхідності ґрунтовного, комплексного філософського розгляду стану сучасної системи освіти, а також ролі філософії освіти в процесі конструктивного й продуктивного розуміння напрямів і контенту її розвитку; це зумовлено не тільки чинниками політичного, економічного, культурного або соціального змісту, а й потребами самої філософії.

Зазначено, що філософія освіти дає можливість виявити принципові закони передавання знань від людини до людини. У вирішенні проблем педагогічної діяльності в якості методологічної бази використовуються ті чи інші філософські ідеї або конкретні філософські системи; розвиваючи теорію особистості, філософія освіти актуалізує необхідність і функціональну доцільність трансформації людської свідомості в процесі педагогічного впливу. Інтеграція філософських ідей в освітній простір вимагає того, щоб ці ідеї були сутнісно конкретизовані й дидактично технологізовані – саме філософія освіти в цьому процесі потенціує розвиток людського пізнання від загальнофілософських абстракцій до їх конкретизації відносно педагогічної діяльності.

У роботі показано, що одна з головних функцій філософії освіти полягає в продукуванні й обґрунтуванні комплексних закономірностей зворотного впливу освіти на філософію. Гуманістичний підхід в освіті, здійснюваний у руслі філософської концепції антропоцентризму, передбачає концентрацію уваги на індивідуальності людини, її особистості, а також спрямування на свідомий розвиток самостійного критичного мислення членів суспільства, які усвідомлюють, що подальший розвиток усіх сфер життя соціуму неможливий без вирішення всього спектру політичних, економічних, морально-духовних проблем. Тобто, на становлення ідеї стосовно пріоритету інтересів особистості над державними, національними або класовими інтересами, певним чином впливають ідеї педагогічні.

Зосереджено увагу на тому, що сучасна освіта, незважаючи на безліч теорій, тенденцій, моделей, орієнтованих традиційно на гуманізм, не володіє достатнім ресурсом для формування людини майбутнього та забезпечення виживання людства в умовах тотальної глобалізації світу, яка жорстко детермінує однозначний вибір,

надаючи імпульс прискорення всім процесам соціальної дійсності. Справа, на думку автора, не в експліцитній «архаїчності» витоків освіти, певній «антикварності» її сучасних ідей. Питання про зміст і глибину цих ідей є в наш час діагностично важливим, оскільки воно торкається самої сутності освіти, дає поштовх для її подальшої невпинної модернізації, раціоналізації та оптимізації. Освіта нового тисячоліття повинна спрямовуватись на творчу адаптацію особистості до життя в нових цивілізаційних умовах і нагромадження соціально значущого особистісного знання.

Послідовно проводиться думка про те, що розвиток освіти має базуватися на широких філософських уявленнях про неї, оскільки, за твердженням С. Гессена, найбільш конкретні питання педагогіки зводяться в останніх своїх підставах до суто філософських проблем, найбільш абстрактні філософські питання мають практичне життєве значення, ігнорування філософського знання є небезпечним не менш, ніж зневага до законів природи. Сучасна освіта перестає бути явищем традиційно адміністрованим, специфічно галузевим, етіологічно самозамкненим; соціальний, політичний, економічний, духовний і культурний розвиток суспільства характеризується все більш поглибленою інтеграцією та імплікацією різноманітних способів освоєння людиною світу й Всесвіту.

Зважаючи на те, що фундаментальні позиції стосовно розуміння сутності й логіки подальшого розвитку системи освіти мають велику кількість нюансованих варіантів, асерторичних суджень, зумовлених презумпцій тощо, стверджується: усі соціальні виклики сучасності – це імпліцитні вимоги з майбутнього – близького або віддаленого. Автор, розглядаючи рух часу як потік із потенціального (минулого) в актуальне (сьогодення) й далі – у перпетуальне (вічне майбутнє), зазначає, що адекватність суспільних реакцій на виклики з майбутнього корегується соціальними й природними флуктуаціями, характер, глибину й зміст яких передбачити практично неможливо.

Підкреслюється – сучасна людина має оволодівати такою системою знань, завдяки якій вона буде здатна не тільки розуміти всю складність процесів і явищ оточуючого світу, пояснювати їх відповідно наявним науковим даним – що характерно для освіти минулого й сьогодення – а й конструктивно впливати на нього, піклуючись про підтримку гармонії в природі, збереження й розвиток екоосу, що повинно характеризувати освіту вже найближчого майбутнього. Відповідно до цього, сучасну освіту слід розглядати як цілісну, перспективно орієнтовану систему пристосування особистості до цивілізаційних умов третього тисячоліття.

У розділі 2 «**Біополітичне підґрунтя освітнього процесу в контексті сучасності**» представлено біополітичний підхід до розуміння природи людини, процесу соціалізації та природовідповідності освіти; досліджено етологічні та соціобіологічні інтенції біополітичних концепцій у сучасній філософії освіти; презентовано моделі та модуси соціалізації сучасної особистості через освітню систему; розкрито функціональний потенціал біополітики в розвитку освітньої системи та становленні громадянського суспільства; визначено біополітичне підґрунтя гармонізації освітньо-виховних взаємодій у системі «людина – суспільство – природа».

У підрозділі 2.1. «Прагматична спрямованість біополітичних знань у сучасній системі освіти» зазначено, що формування засобами освіти особистості з високим рівнем адаптованості до мінливих умов середовища є практично неможливим без урахування біополітичної платформи цього процесу в сучасній соціальній реальності, зважаючи на те, що біополітика в сучасних умовах становить результат двох процесів – соціалізації та гуманітаризації біології та певної біологізації соціальних і гуманітарних, у тому числі й педагогічних наук. Причина полягає в тому, що біополітичні знання, як складова біофілософської системи знань, мають чітко виражену прагматичну спрямованість у сучасній освітній системі. Цей аспект визначає комплементарність дослідницької сфери біополітики з численними галузями наукових розробок різноманітних напрямів суспільно-гуманітарних наук.

З огляду на розмаїття думок стосовно біополітики, як відносно нового наукового напрямку досліджень, автор наголошує на її актуальності в сучасних умовах, незважаючи на відсутність належного концептуального оформлення та необхідного рівня теорії, що забезпечує продукування принципів, відповідно до яких можливе гармонійне функціонування метасистеми «природа – суспільство – людина». Поняття «біополітика», «біовлада» за останні кілька десятиліть набули певної теоретичної стабільності та когерентності, що перетворює їх на об'єкт критичної зацікавленості.

Сфокусовано увагу на тому, що сучасні освітньо-філософські концепції практично не враховують біологічну природу людини, яка характеризується двоїстою – біологічною та соціальною – сутністю. Практично жоден із ключових законів біології не береться до уваги при розробленні освітньо-філософських концепцій. Так, практична педагогіка оперує переважно поняттями з арсеналу психології, зокрема зі сфери вищої нервової діяльності (установка, пам'ять, увага, мовлення, мислення тощо), але такий підхід страждає певною фрагментарністю, оскільки не фокусується увага на біоприроді людини (звичайно, у поєднанні з її соціальною природою), на її системних якостях, на соціо-еко-космічній приналежності. Саме природу людини ми вважаємо необхідним підґрунтям сучасної освітньо-виховної системи. Тому пропонується в дисертаційному дослідженні концепція має в своїй основі біофілософську домінанту.

Підрозділ 2.2. «Взаємозв'язок біополітики та філософсько-освітнього знання» складається з трьох підпунктів та спрямований на окреслення окремих елементів біополітичної платформи освітнього процесу в сучасній соціальній реальності.

У підпункті 2.2.1. «Біополітичний підхід до розуміння природи людини, процесу соціалізації та природовідповідності освіти» зазначено, що біологія нині неупинно набуває ознак не тільки природознавчої, а й соціогуманітарної галузі знань. Біологічні знання стають необхідними в процесі вирішення проблем у таких галузях знань як екологія, етологія, етика, естетика, кібернетика, психологія, історія, політологія, лінгвістика, астрономія тощо. Наукові результати в сфері біології мають певне значення для розробки планів розвитку соціального, політичного, економічного й культурного життя, а також у процесах реформування системи освіти в контексті вимог, зумовлених формуванням вітчизняного громадянського суспільства. У переліку основних дослідницьких напрямів біополітики природа

людини посідає чільне місце, оскільки цей аспект має превалююче значення в умовах формування якісно нової політичної конфігурації світоустрою, який ґрунтується на загальних, детермінованих історичними умовами принципах; питання про природу людини тісно пов'язане з проблемою її філософських засад. Висвітлено ключові положення праці «Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation» («Принцип відповідальності. Досвід етики для технологічної цивілізації») німецько-американського мислителя Ганса Йонаса, в якій він формулює засади нової етики, побудованої навколо принципу відповідальності за майбутнє, пропонованого в якості категоричного імперативу.

Визначено, головне, на думку автора, завдання біополітичних досліджень, котре постає у зверненні, з урахуванням природи людини, до переосмислення політичної картини світу з метою прогнозування розвитку нового порядку або нового хаосу, оскільки усвідомлення формування нового загально-цивілізаційного світобачення становить сьогодні одну з найбільш важливих проблем, котра найтісніше пов'язана з найголовнішою проблемою сучасного світу – завданням збереження життя на Землі.

У підпункті 2.2.2. «*Етологічні й соціобіологічні інтенції біополітичних концепцій у сучасній філософії освіти*» розкрито тісний взаємозв'язок біополітики з етологією – наукою про поведінку живих організмів. Особливе біополітичне значення має дослідження соціальної поведінки як диверсифікованих поведінкових інтеракцій між особинами локальної внутрішньопопуляційної групи. Вплив політичної системи на біологічні характеристики людини може бути адекватно сприйнятим і зрозумілим на підставі наукових досліджень саме цих біологічних характеристик, включаючи й поведінкові (етологічні), оскільки політологи й політики використовують безпосередньо біологічні знання, коли прагнуть розробити конкретні засоби контролю та корекції людської поведінки у сфері політичного життя.

На основі аналізу творів А. Еспінаса, Е. Канетті, К. Лоренца, Р. Мастерса, Е. Фромма обґрунтовано, що в основі складної поведінки людини, яка формується під впливом суспільного й особистого досвіду, культурних традицій, навчання, здатності передбачати, ставити перед собою свідомі, перспективні цілі й виробляти стратегію їх досягнення, контролювати внутрішні мотиви, лежать безумовно складні спадкові, видоспецифічні програми (інстинкти), що виникли в процесі біологічної еволюції. У цьому аспекті ідеї та основні положення етології є такими, що складають основу соціобіології, в якій також відстоюється твердження про еволюційний характер генетичного підґрунтя соціальної поведінки людини.

У підпункті 2.2.3. «*Моделі та модуси соціалізації сучасної особистості через систему освіти*» розглянуто один із найважливіших дослідницьких напрямів у межах біополітики, а саме – дослідження фізіологічних параметрів і факторів політичної поведінки людини з урахуванням генетичної та середовищної детермінації характеристик, політично важливих для представників виду *Homo sapiens*.

У контексті дисертаційного дослідження розгляд інтеграції індивіда в соціум, тобто соціалізація, є актуальним, оскільки ступінь успішності або неуспішності соціалізації, зокрема політичної, зумовлює загальний рівень адаптації людини до

таких, що змінюються, умов навколишнього середовища. У просторі соціальної групи індивід як біосоціальна одиниця ототожнює себе з нею, власні інтенції узгоджує зі спрямуваннями інших членів групи, діючи в межах прав, наданих йому державою. Очевидно, що інтереси особи, суспільства і держави не завжди є конгруентними, і тому реалізуються вони в контексті владних відносин, тобто засобами політики. Внаслідок цього виникають як незначні протиріччя, так і масштабні контрадикції, розв'язати які можливо за умов набуття окремим індивідом якостей політичності, поступового формування його як суб'єкта політики через механізм соціалізації.

Автором запропоновано виділяти п'ять модусів (образів) політичної соціалізації сучасної людини з акцентом уваги на те, що певний модус політичної соціалізації людини не є статичним і довічним особистісним показником; він може змінюватися під впливом цілого комплексу чинників, серед яких: зміна регіону або країни проживання, перехід в інший соціальний статус, професійна необхідність, трансформація світоглядної позиції в процесі набуття вищої освіти. Остання обставина вказує на необхідність посилення цілеспрямованої педагогічної підтримки, орієнтованої на підвищення особистого ступеня політичної соціалізації сучасної людини, що потенціює формування цивілізованого сприйняття політичних процесів у світі й у власній державі.

У підрозділі 2.3. *«Функціональний потенціал біополітики в сучасній філософсько-освітній реальності та становленні громадянського суспільства»* показано роль біополітики як соціального регулятора численних процесів соціальної реальності, у тому числі й освітніх. Висвітлюються аспекти взаємодії та взаємовпливу двох характерних для сучасності, певним чином контрадикторних, процесів – гуманітаризації, «осуспільнення» біології та відповідної біологізації соціальних і гуманітарних наук; сфери практичної діяльності людства, в тому числі освіти й виховання; зауважується, що становлення громадянського суспільства також знаходяться під активним впливом біополітичних концепцій. Специфіка біополітики вбачається сучасним науковцям не в тотальних заборонах і обмеженнях, а в створенні умов для формування в суспільстві понять про здорове й безпечне життя, гармонізоване конотацією «природа – суспільство» (М. Фуко).

Наголошено на необхідності, при аналізі будь-якої соціальної реальності, врахування того факту, що базовим пунктом такого аналізу є становище та якість людини в суспільстві. Під якістю пропонується розуміти рівень особистісної біосоціальної компетентності, зумовлений синергією самої людини та факторів її оточення; при цьому особистість стає однією з визначальних проекцій суспільної реальності та, одночасно, – одним із головних принципів її існування. Підкреслено, що вдосконалення людини, оптимізація її положення в суспільстві, зокрема засобами освіти й виховання, є можливими за умов наявності адекватного визначеним людським інтенціям суспільства, для якого суверенна особистість, громадянин постає базовим елементом структури й необхідною умовою існування. Таким соціальним утворенням є громадянське суспільство, яке в дисертації розглядається як у соціально-політичному, так і в культурно-історичному аспектах.

Відзначаючи певні розбіжності в тлумаченні громадянського суспільства, автор акцентує увагу на визначеній конкордатності у розумінні того, що

громадянські суспільства виникають тільки за умов демократії (в політичній сфері), вільного ринку (в економічній сфері) та наявності достатньо широкого спектру прав і свобод (у соціальній сфері). В біофілософському аспекті кредо громадянського суспільства може бути наступним: людина володіє свободою як природним правом на життя; правом, яке має імпліцитно асерторичний характер. Відтак, наявність природного права людини перетворюється на «буття гідності», яке властиве людині в її суспільному житті. Безумовна іманентність гідності людському життю унеможливує застосування насильства; людина, сповнена гідності, прагне жити краще, адже природа такого прагнення є спільною для всіх. У такому контексті показовою є новітня історія України – Революція Гідності красномовно довела, що зорієнтовані на доведення власної гідності інтенції громадян та їх об'єднань здатні подолати антигуманні дії злочинної влади.

Підрозділ 2.4. «Біополітичне підґрунтя гармонізації освітньо-виховних взаємодій у системі «людина – суспільство – природа» окреслює складові регулятивної функції біополітики в соціумі, освіті й процесі розбудови громадянського суспільства, що полягає в актуалізованому вимогами часу й прогресом природничих наук застосуванні ідей і принципів біополітики в процесах суспільного буття, своєю чергою вимагає окреслення шляхів гармонізації освітньо-виховних взаємодій у системі «людина – суспільство – природа». Оскільки ключовими суб'єктами біополітики виступають держава, структури громадянського суспільства і людина (з фокусуванням уваги на якості її життя) з різноманітними формами взаємовідносин між ними, то система освіти постає одним із найважливіших соціальних регуляторів в умовах антропологічної й антропогенної кризи.

Зазначено, що характерною рисою сучасного етапу історичного розвитку світової спільноти є політизація всіх сфер суспільного життя в національних державах, модернізація відносин між різними соціальними групами, економічними структурами, політичними партіями, громадськими інститутами. Науково-технічний прогрес актуалізує певний комплекс нових світоглядних проблем, які людству ще належить осмислити. Світ переживає такий період, коли підлягають ревізії або руйнуються базові цінності техногенної цивілізації, виникає суспільство потенційної загрози масштабних ризиків і прогресуючого загострення глобальних криз. Суттєві зміни в соціально-політичному розвитку більшості сучасних держав зумовлені процесами економічного реформування, демократизації, формування громадянського суспільства, в якому можлива й необхідна реалізація всіх прав і свобод людини. Все виразніше заявляє про себе проблема нової стратегії людської життєдіяльності – стратегії пошуків нового шляху загально-цивілізаційного розвитку.

Обґрунтовано, що онтологічною реальністю нового часу є зафіксована в суспільній свідомості цілісна, така, що закономірно розвивається в просторі та часі, глобальна трикомпонентна система «людина – суспільство – природа». У ній духовні, історичні, соціальні та природні компоненти пов'язані між собою процесами взаємодії, взаємовпливу й взаємозумовленості. Систему «людина – суспільство – природа» необхідно розглядати як цілісну, динамічну, структуровану,

хвильову, відкрити, стійко нерівноважну систему, для якої характерні не тільки внутрішні зв'язки, а й зовнішні – з Космосом.

Досліджено аспекти контрадикції компонентів системи «людина – природа», що сформувалася як логічний результат розвитку історично зумовленого способу виробництва й вибудованої на ньому суспільної структури. Проаналізовано науковий доробок В. Вернадського, котрий упровадив в аналіз системи «людина – природа» новий критеріальний вимір «людство як єдине ціле», застосувавши його в більш якісному аспекті та спрямувавши соціальний аналіз системи в глобально-цивілізаційну площину. Дисгармонія стосунків людини й природи породжує та розвиває екологічне неблагополуччя, що своєю чергою порушує нормальний розвиток людини як біосоціальної істоти, знижує рівень національної безпеки, уповільнює суспільний соціально-економічний прогрес. Екологічна криза, що виявляється в порушенні рівноваги умов і впливів у екологічному середовищі людини, виникла як наслідок експлуататорського ставлення людини до природи, стрімкого зростання кількості шкідливих для природи технологій, розмаху індустріалізації та зростання населення. Ознаками екологічної кризи є будь-які вияви реальності, що спричиняють або можуть спричинити загрозу сучасній цивілізації.

Підкреслюється, що гармонізація в системі «людина – суспільство – природа» встановлюється через освітні інтеракції; біополітичне підґрунтя цього процесу фіксується через інтеграцію ідей і принципів біополітики в певні сфери суспільного життя. Людина та природа є нерозривними елементами Космосу; вони співіснують як складові єдиної системи, за межами якої їх існування практично неможливе; діяльність людини як планетарно-космічної істоти повинна імпліцитно, безперервно й адекватно узгоджуватися із законами живої природи; тільки за такої умови можливе досягнення стійкого розвитку людської цивілізації.

Розділ 3 «Біофілософська домінанта філософсько-освітнього підходу до процесу становлення громадянського суспільства» окреслює філософсько-освітній підхід до розв'язання проблеми становлення громадянського суспільства, що передбачає виокремлення саме біофілософської домінанти, котра, своєю чергою, складає підґрунтя для встановлення необхідних загальних сутнісних інтерактивних зв'язків між людиною, враховуючи її біосоціальну природу, та структурними елементами, з яких побудовані політична та соціетальна конструкції. Зокрема, біополітика, як похідна біофілософського чинника, детермінує ознаки історичної спільності людей конкретної ойкумени: мови, культури, менталітету, світогляду й інших факторів унікальності. Біополітика, крім дослідження етнополітичних конфліктів, відкриває можливості філософсько-освітнього вивчення виявів індивідуальної або масової поведінки людей в умовах становлення громадянського суспільства.

У підрозділі 3.1. *«Роль соціальної синергії в реалізації резервів і активізації освітнього простору громадянського суспільства»* розкрито роль соціальної синергії, яка має важливе теоретико-методологічне значення в реалізації закладених у соціумі резервів і в активізації процесу становлення громадянського суспільства через систему освіти й виховання, мета якої – оптимізація біосоціальної природи людини. Її концептуальні положення та принципи не тільки роз'яснюють процеси,

які відбуваються в реальному світі, а й формують методологічне підґрунтя для розроблення соціальних технологій у різних сферах суспільного буття.

Підкреслюється, що специфіка синергетичного підходу постає в трактуванні громадянського суспільства з позицій самоорганізації та взаємодії різноманітних структурних елементів – соціальних груп, які знаходяться між собою в координаційних відносинах. Громадянське суспільство, зберігаючи відносну автономність від держави, тісно пов'язане з нею; ці два суб'єкти суспільного життя перебувають у стані глибокої імплікації та взаємно доповнюють один одного. Громадянське суспільство, як система визначених структурних елементів, набуває в процесі власного розвитку реальних обрисів поліаспектної системи, яка в бінарній синергетиці з правовою державою здатна вирішувати проблеми демократії, народовладдя й самоврядування, прав і свобод людини і громадянина.

Висвітлюються характерні риси громадянського суспільства, як складноструктурованої плюралістичної системи, серед яких – наявність відповідної вимогам часу, гуманістично орієнтованої, плюралістичної, високотехнологічної системи освіти, яка не тільки формує знання, вміння та навички активного життя індивіда в громадянському суспільстві, але ширше – забезпечує / повинна забезпечувати свідоме оформлення у членів громадянського суспільства бажання й можливості розвивати та вдосконалювати зміст і характер міжособистісних конструктивних інтеракцій у соціальному просторі на засадах етики відповідальності.

Сформульовано специфічні соціальні закони, які встановлюють необхідні, загальні, сутнісні зв'язки між структурними елементами, з яких побудована соціетальна конструкція, що необхідно для більш повної характеристики громадянського суспільства, як соціальної складноструктурованої системи з певними економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками. Проаналізовано певні аспекти співпраці державних органів та інститутів громадянського суспільства, досліджено характер і вектор їхньої синергії, враховуючи те, що соціальні інститути функціонують задля всебічного розвитку людини, захисту її прав, свобод та інтересів.

Підрозділ 3.2. «Аксіологічний характер соціальної регуляції освітньої системи в умовах становлення громадянського суспільства» містить дослідження сутності біофілософського підходу до розбудови нового громадянського суспільства, яке не може бути навіть мінімально ефективним без аналізу аксіологічного підґрунтя вказаного процесу. Охарактеризовано систему ціннісних орієнтацій, яка визначає контент особистісних інтенцій, ставлення самої особистості до себе, до інших людей, навколишнього світу в усьому його розмаїтті форм, виявів, сутностей. Система цінностей є для індивіда вихідною точкою мотивації власної соціальної активності, підґрунтям життєвої концепції та загалом філософії життя. Скоординована система ціннісних орієнтацій особистості визначає превалюючі напрями самореалізації, «вузлові точки» бажаної життєвої траєкторії, а також сприяє формуванню адекватної вимогам часу ідентичності.

Проведений аналіз положень аксіології, як вчення про цінності, що виникло у середині ХІХ ст., на ґрунті інтелектуальних зусиль І. Канта, Г. Лотце та Г. Ріккєрта, засвідчив неможливість, в сучасних умовах, уявити соціально-політичний розвиток

будь-якого суспільства без ціннісних орієнтирів – незмінних, вічних, або таких, що є продуктом конкретного періоду, його причиною та наслідком; зроблено акцент на тому, що система цінностей – найважливіший компонент політичного й соціального життя суспільства; це світ знань і умінь, завдяки якому особистість прилучається до чогось більш важливого, ніж її власне емпіричне існування, це окультурена й ретрансльована з покоління в покоління за допомогою сукупності умовних знаків-символів композиція почуттів, емоцій і ідей, істотно-значущих для певного суспільства. Доведено – завдяки цінностям людське існування виходить за рамки потреб та інтересів, за рамки того, що необхідно для буденного життя, і того, що зручно, вигідно й ефективно в цей момент часу; саме завдяки залученню до світу цінностей життя індивідуума наповнюється конкретним сенсом і змістом.

У підрозділі 3.3. *«Освіта як засіб удосконалення адаптаційного механізму та підвищення рівня біосоціальної компетентності окремого індивіда й людської популяції»* визначено роль освіти, яка в умовах динамічного соціуму має важливе інструментальне значення в діагностуванні та зміцненні суспільного «здоров'я» та в пошуку оптимальних шляхів гармонізації взаємовідносин людини з державою, громадянським суспільством і природою. Також освітні інститути виконують селекційну роль, яка (за К. Ясперсом) полягає в тому, що освіта здатна привести маси на шлях, що веде до аристократії духу, покликана прокласти дорогу до свободи. Освіта, сприяючи всебічному розвитку людини, постає в комплексі з іншими факторами як детермінанта конструктивних цивілізаційно-культурних змін. У сучасних умовах на рівні вищої освіти у навчальний процес активно інтегруються принципи біофілософії та біополітики. Першочерговими постають проблеми розвитку здібностей людини, задоволення різноманітних освітніх потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей, прогресуючої гармонізації в інтеракціях людини й оточуючого середовища, суспільства й природи.

Визначено й окреслено певні якісні параметри, якими задається узагальнена характеристика індивіда нового, інформаційного суспільства. Зауважено, що квантифікація вказаних параметрів вбачається практично неможливою внаслідок принаймні трьох спільно діючих чинників: по-перше, генотипового й фенотипового розмаїття в людських популяціях; по-друге, багатомірності, багатогранності, мозаїчності індивідуальної природи особистості; по-третє, еволюційно та історично сформованої диверсифікації абіотично-біотичних комплексів, соціально-політичних утворень, у межах і умовах яких протікає буття людини. Безперспективність будь-якої схематизації людини, приведення таких різних за природою індивідів до загального знаменника є очевидною. Доведено, що становлення нового, біовідповідального типу особистості слід розглядати як превалюючу мету в процесі створення оновленого суспільства, в якому реальним є гармонійне співвідношення всіх аспектів його життєдіяльності на ґрунті взаємовпливу та взаєморозвитку внутрішнього життя людини й соціоприродних умов, створених її зовнішньою діяльністю.

Вказано, що 1 січня 2016 року офіційно набули сили 17 цілей в галузі сталого розвитку, викладені в Порядку денному сталого розвитку 2030, яка була прийнята світовими лідерами у вересні 2015 року на історичному саміті Організації

Об'єднаних Націй. Стосовно освіти в Порядку денному сталого розвитку наголошено, що освіта постає ключовим елементом, який дозволить досягти багатьох інших цілей у цій галузі. Наголошується: в Україні суспільство готове брати участь у розробленні довгострокового стратегічного документу, який би визначив нові Цілі сталого розвитку. З початку 2000-х років доповіді щодо Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) слугували єдиним стратегічним документом, який надавав можливість громадськості контролювати дії влади, використовуючи моніторинг за 33-ма ключовими показниками. Вказані цілі покликані продовжити закладену традицію та використовувати імпульс ЦРТ та напрацьовану інституційну базу.

Важливим елементом підрозділу є авторський розгляд функцій сучасної системи освіти, які мають найбільшу суспільну значущість, із висновком про те, що освіта й виховання, в найбільш загальному розумінні – це процес практично безперервного удосконалення людини.

Підрозділ 3.4. «Взаємоперетин філософсько-освітніх парадигм і сучасної біофілософії» розкриває поліпарадигмальність освіти, відповідно до цього існуючі в науково-практичному просторі парадигми взаємодоповнюють одна іншу, конвергують і мають культурно-історичну наступність.

Нова освітня парадигма, відповідно до синергетичного підходу, має бути об'єднувальною, передбачати інтегрування теоретичних засад і практичних результатів наукових і педагогічних парадигм і напрямів. Ідея побудови сучасної освітньої парадигми спирається на можливості синергетичної методології, яка розглядає освіту як відкриту, складну, нерівноважну систему, в якій діють нелінійні процеси самоорганізації.

Передбачаючи співіснування в єдиному освітньому просторі різних парадигм, які конкурують, доповнюють одна одну й серед яких немає панівних, моновалюативних, синергетика відкриває шлях до вирішення проблеми парадигмального плюралізму сучасної освіти. У площині синергетичного підходу освітній простір набуває характеристики складним чином організованої сукупності освітніх парадигм, що існують у ньому, і таким чином концентрує в собі особливості, притаманні цим освітнім парадигмам.

Підкреслено парадигмальність / поліпарадигмальність освіти; зазначено, що вироблення науковою спільнотою єдиної, інтегральної освітньої парадигми, актуальної для нинішньої сучасності, вбачається етіологічно неможливим: причина полягає в плюралістичному характері сучасності – якщо вона множинна, відповідно, моделі та механізми засвоєння такої сучасності мають бути настільки ж множинними та різноманітними. Згідно з діалогічним підходом, основою стратегії розвитку освіти й одночасно її стабілізуючим фактором має стати гармонізація співіснування множини наявних парадигм.

Обґрунтовано поняття «нове громадянське суспільство», котре пропонується розуміти як суспільство, в якому першочерговими постають питання розвитку здібностей людини, задоволення різноманітних потреб (зокрема – освітніх), забезпечення пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей, прогресуючої гармонізації у взаємовідносинах людини, соціуму та екосу. Обґрунтовано, що нове громадянське суспільство має формуватися на ціннісно-

світоглядних засадах природовідповідності і природовідповідальності, а також налагодження біовідповідального соціального партнерства з державою, що передбачає акцентування в освіті біофілософських і біополітичних компонентів. Розвиток системи освіти в «новому» громадянському суспільстві має базуватися на широких біофілософських уявленнях про неї в контексті ідеї пріоритету інтересів людини, як біосоціальної істоти, над державними, національними або класовими інтересами.

У розділі 4 «**Біофілософська освітня концепція нового громадянського суспільства**» визначено можливості реалізації біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства; викладено теоретико-методологічні основи біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства; розкрито змістовно-смісловне наповнення біофілософської освітньої концепції у вітчизняному освітньому просторі; розглянуто особистість, суспільство й державу як замовників і споживачів освітніх послуг в умовах становлення громадянського суспільства.

У підрозділі 4.1. «*Можливості реалізації біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства*» розкривається потенціал біофілософської освітньої концепції, що має суттєве значення для формування й розвитку нового громадянського суспільства, оскільки саме природа людини, статус людського життя є сутнісним підґрунтям сучасної системи політичних ідей і цінностей громадянського суспільства; відповідно актуалізується необхідність усвідомлення суспільних змін, які стимулюють продукування та застосування нових парадигм освіти, релевантних у конкретних соціальних, політичних, економічних і культурних умовах.

Акцентовано увагу на тому, що стан освітньої системи в державі є індикатором якості життя суспільства, а тому в більшості економічно розвинутих країн саме держава є головним суб'єктом, який забезпечує функціонування і розвиток системи освіти та визначає стратегічні напрями її модернізації. Виходячи з того, що Україна знаходиться на шляху розбудови громадянського суспільства, і держава, і саме суспільство мають усвідомлювати необхідність забезпечення продуктивної реалізації усталених, певним чином історично сформованих функцій громадянського суспільства, серед яких передусім: репрезентація та захист інтересів суспільних груп, продукування й надання соціальних послуг, створення умов для формування так званого середнього класу, громадський контроль за діями органів влади, пошук і впровадження механізмів вирішення нагальних гуманітарних проблем суспільства, а також проблем освітньої галузі.

Глобальна економіка та прогресуюча взаємозалежність економічних систем імпліцитно обумовлює інтернаціональний тренд універсальності освітніх систем. Інтернаціоналізація освіти спрямована на конвергенцію національних освітніх систем, відшукання та розвиток в них об'єднуючих, універсальних, солідаризуючих компонентів, тих генеральних засад, які складають підґрунтя різноманітності національних культур, сприяючи, таким чином, їх імплікації та взаємозбагаченню.

З огляду на природу людини, яка розглядається не як неодмінне, втім важливе підґрунтя соціального життя, але як основа, на якій (і завдяки якій) людина трансформується в культурну й цивілізовану істоту – самотійного, вільного й відповідального члена громадянського суспільства, підкреслюється, що сучасне

громадянське суспільство надає широкі можливості реалізації біофілософської освітньої концепції, на підґрунті якої реальним є формування культурної, цивілізованої особистості – самостійного, вільного й відповідального за екосоціальний простір члена громадянського суспільства.

У підрозділі 4.2. «Теоретико-методологічні основи біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства» розкрито сутність біофілософсько-освітньої концепції, яка є складною, прагматичною, динамічною системою фундаментальних філософських знань про педагогічний феномен чи процес. Логіка вирішення наукової проблеми, порушеної в дисертаційному дослідженні, вимагає зосередження дослідницької уваги на прагматичному характері біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства.

Зазначено, що у філософському ракурсі адекватна вимогам сучасності освіта розуміється не тільки як засіб пізнання та засвоєння навколишнього світу, як інструмент удосконалення адаптаційного механізму на особистісному (індивідуальному), соціальному (популяційному), загальнолюдському (видовому) рівнях, а значно ширше: як джерело продукування цивілізаційних сенсів духовного й фізичного буття. Також освіта постає як первинний соціальний тренінг вихідної природи людини, спосіб її вдосконалення для цілей виробничого споживання, як інструмент обмеженого генерування суб'єктності.

Важливим елементом підрозділу є представлена в дисертаційному дослідженні концепція, котра розглядається як складна, багатоаспектна, цілеспрямована, динамічна система теоретико-методологічних і методико-технологічних знань, рекомендована до застосування в наукових дослідженнях об'єктів і процесів, характерних для освітньої системи, а також як теоретичне підґрунтя практичних розробок, програм, проектів у галузі освіти й виховання.

У змісті запропонованої концепції застосовано поняття «біосоціальна компетентність особистості», визначену як комплекс якісних ознак фізіологічних, психічних, інтелектуальних, духовних, культурних складових людської особистості, ступінь розвитку й динаміку формування яких зумовлюють адекватність, раціональність, консенсусність у взаємовідносинах із оточуючим світом, а також адаптуючу резистентність виявам контртенденцій з боку соціально-біологічного середовища.

У підрозділі 4.3. «Змістовно-сміслові наповнення біофілософської освітньої концепції у вітчизняному освітньому просторі» представлено модель біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі, яку слід розглядати як міру відповідності індивіда існуючому, конкретно – сучасному стану соціального, політичного, економічного розвитку, рівню розвитку матеріальної та духовної культури суспільства. Важливою методологічною основою розробки моделі біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі як діяльнісного вияву особистості є ідея дослідження людини на основі системного підходу, за якого вона розглядається і як система, і як елемент більш масштабних систем, у які людина інтегрована.

При цьому увагу сфокусовано на тому, що динаміка соціально-технологічного розвитку сучасної цивілізації постає основним критерієм істинності знань і практичної потреби в компетентності, якої набуває людина протягом життя в

процесі безперервної освіти та самоосвіти. Пошук продуктивних напрямів підвищення конкурентоспроможності освіти в контексті цивілізаційних трансформацій актуалізує положення стосовно того, що сучасна цивілізація етіологічно вносить суттєві корективи в систему компетентностей, яку необхідно формувати в особистості.

Підкреслюється – компетентність корелює з цілями освіти, реалізуючись у її результатах; вона зумовлює обсяг того, що повинна знати й вміти людина, котра завершила освітню програму (або її частину), володіє набором свідомо засвоєних етичних норм і має практичні навички конструктивної соціальної інтеракції, готовність виконувати певні професійні функції. Запропонована для вітчизняного освітнього простору модель біосоціальної компетентності особистості є органічною складовою біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства, що свідчить про необхідність урахування біофілософської домінанти в побудові нових філософсько-освітніх концепцій із огляду на антропологічну й антропогенну кризи глобалізованого світу.

Підрозділ 4.4. «Особистість, суспільство й держава як замовники та споживачі освітніх послуг в умовах становлення громадянського суспільства» містить аналіз сучасного стану системи освіти в Україні й оптимальних напрямів її розвитку з урахуванням історичних і культурних традицій, цінностей та ідеалів у вітчизняному соціокультурному просторі. Україна переживає докорінні зміни політичних і соціально-економічних відносин в організації своєї життєдіяльності, і освітні процеси мають відповідати цим змінам, сприяти трансформаційним перетворенням, адаптуватися до них. Вища освіта є специфічною соціальною сферою, оскільки впливає на соціально-економічні й політичні процеси не тільки і не стільки сьогодення, скільки майбутнього; забезпечує створення конструктивних чинників для підготовки нового покоління фахівців, формуючи високоякісний, за світовими стандартами, людський і соціальний капітал.

Сфокусовано увагу на тому, що зростання ролі людської особистості, можливості її впливу на сутнісні сторони суспільного життя, забезпечення високого рівня екологічної культури людини і є головним завданням системи освіти в умовах першої чверті ХХІ ст. У сучасному мінливому світі з високим градієнтом динамічних трансформацій, значним рівнем стохастичності й евентуальності суспільного буття, зростає фізичне, інтелектуальне та, безумовно, психічне навантаження на людину, котра постійно знаходиться в стані невизначеності майбутнього, опиняється в пунктах поліфуркації – коли потрібно робити вибір між особистим і суспільним, бажаним і необхідним, ситуативним і перспективним тощо.

Обґрунтовано, що вибір життєвих стратегій на біовідповідних і біовідповідальних засадах має забезпечити відповідну психологічну установку людини, що ініціює модернізаційний ефект у масштабі всього суспільства, відтак, освіта покликана виконувати місію однієї з головних рушійних сил докорінних перетворень, необхідних у країнах, які здійснюють процес демократичного транзиту; крім цього, система освіти має потужний потенціал інноваційної діяльності, однак на сучасному етапі суспільного розвитку, зокрема вітчизняного, в силу певних причин – політичних, економічних, соціальних, культурних – цей потенціал розкрито далеко не повністю.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано основні теоретичні підсумки і узагальнено результати дисертаційного дослідження, в якому вирішено важливу наукову проблему – розроблено біофілософську освітню концепцію нового громадянського суспільства та модель біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі. Започатковано новий напрям філософського дослідження освітньої системи з використанням біофілософського підходу, що формує підґрунтя для продукування загальної стратегії вирішення глобальних проблем сучасності й майбутнього через освітні інституції. Здійснено обґрунтування біофілософської домінанти освітньої концепції для нового громадянського суспільства з виявленням у цьому процесі соціально-регуляторних особливостей освіти. Запропоновано ряд теоретико-методологічних рекомендацій щодо проектування та функціонування освітньої системи в контексті біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства.

Відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження зроблено наступні загальні висновки:

1. Антропокультурний вимір філософсько-освітніх парадигм в сучасних умовах окреслює не тільки чисельні аспекти особистісного та соціального життя, а й торкається базових положень філософії освіти та властивостей її ресурсів: методологічних, світоглядних, когнітивних – в умовах сучасного глобалізованого й інформатизованого світу. Антропокультурний контекст формування філософсько-освітніх парадигм в умовах загострення екологічної кризи зумовлює розгляд людської природи з урахуванням її бінарної – біологічної та соціальної – сутності. Природу людини досліджено в якості підґрунтя сучасної освітньої системи в контексті становлення вітчизняного громадянського суспільства.

2. Сучасна освіта, всупереч великій кількості теорій, концепцій, моделей, орієнтованих традиційно на гуманізм, не володіє достатньо потужним ресурсом для формування людини майбутнього та забезпечення збереження людської цивілізації в умовах глобалізації світу, яка провокує імпульси прискорення всіх процесів соціальної реальності. Трансформація світових філософсько-освітніх ресурсів у сучасному глобалізованому й інформатизованому світі супроводжується пошуками нових освітніх парадигм у контексті людських уявлень про системність і єдність світу. У процесі трансформації світових філософсько-освітніх ресурсів суспільство стає дедалі більше людиноцентристським: індивідуальний розвиток особистості в сучасних умовах стає, з одного боку, вирішальним показником цивілізаційного прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого прогресивного розвитку суспільства.

3. Питання про зміст і глибину філософсько-освітніх ідей є в сучасних умовах безперечно важливим, оскільки воно стосується самої сутності освіти, створює підґрунтя для її подальшої раціоналізації, модернізації та оптимізації. Пошук шляхів підвищення продуктивності освіти в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі сприяє науковому обґрунтуванню перспективних проектів освіти як близького, так і віддаленого майбутнього; спрямовується на формування індивідуального образу цілісного світу кожного суб'єкта освітнього процесу;

продукує концептуальні пропозиції щодо модернізації та оптимізації сфери освіти в контексті підготовки людини до життя.

4. Формування особистості нового громадянського суспільства засобами освіти є практично неможливим без урахування біофілософського, зокрема – біополітичного підґрунтя цього процесу в сучасній соціальній реальності, зважаючи на те, що біополітика становить результат двох характерних для сучасної реальності процесів – соціалізації та гуманітаризації біології й, відповідно – біологізації соціальних і гуманітарних наук. Біофілософські, зокрема – біополітичні знання у сучасній освітній системі мають чітко визначену прагматично-адаптаційну спрямованість, неординарність якої пояснюється масштабною експансією ідей і принципів біополітики в усі практично сфери суспільного життя, не виключаючи й систему освіти. Біосоціальні регулятиви життєдіяльності особистості мають потужний вплив на процес її оптимізації, підвищення рівня індивідуальної біосоціальної компетентності засобами освіти.

5. Базовим інструментом, який забезпечує соціалізацію особистості, тобто репродукцію позитивних соціальних тенденцій у суспільстві, визначено систему освіти. Представлені в дисертації моделі та модули політичної соціалізації сучасної особистості постають органічними складовими біофілософського базису освітнього процесу в сучасній соціокультурній реальності, оптимальне уособлення якої – громадянське суспільство, ґрунтується на відповідальній, суверенній, освіченій, духовній особистості, котра покликана бути носієм інформаційної культури, генератором знань та ідей, спрямованих на підвищення рівня якості життя й досягнення соціальної справедливості. Ці модули є не жорстко фіксованими, а є достатньо динамічними і трансферабельними, що зумовлено досить високим у демократичному суспільстві рівнем автономії особистості у виборі політичних позицій і мінливістю внутрішніх пріоритетів і переконань у світі, що стрімко змінюється.

6. В сучасних умовах на рівні вищої освіти в навчальний процес активно імплементуються принципи біофілософії: актуальними постають проблеми розвитку здібностей людини, задоволення різноманітних освітніх потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей, а також прогресуючої гармонізації в інтеракціях людини й екосу, суспільства й природи. Сучасні освітньо-філософські концепції не враховують біологічну природу людини, яка характеризується двоїстою – біологічною та соціальною – сутністю; практично жоден із ключових законів біології не береться до уваги при розробленні освітньо-філософських концепцій. Саме природа людини є підґрунтям сучасної освітньої системи, тому запропонована в дисертаційному дослідженні концепція має в своїй основі біофілософську домінанту.

7. Сучасне наукове знання підтверджує синергетичну природу світу, а соціальна синергетика, маючи предметом дослідження взаємодії між соціальним порядком і хаосом, охоплює методологію соціально-синергетичного підходу як нової парадигми соціального пізнання та методів розробки соціальних технологій у всіх сферах суспільного життя, зокрема в освітній. Стабільність соціальної системи, яка разом з її відкритістю та закритістю є важливим аспектом синергетичного базису соціальних, у тому числі освітніх технологій, має велике значення й відіграє

значну роль у процесах самоорганізації та саморегулювання складних соціальних систем. Розвиток громадянського суспільства базується на філософсько-методологічних принципах соціальної синергетики, серед яких передусім – принципи збереження динамічної симетрії, плюралізму, релятивізму, відповідності, принцип необхідної діалогової взаємодії; соціально-синергетичний підхід передбачає активне використання методів синергетики, конкретно – у дослідженні освітнього процесу.

8. Загальна тенденція розвитку сучасної системи освіти полягає в тому, що від пошуків єдиного вірного уявлення про світ актуальним є перехід до визнання множинності світу, діалогу й взаєморозуміння представників різноманітних поглядів; відмова від єдиної моделі культурної, освіченої людини, визнання плюралістичності форм освіти, надання людині права вибору культурного, суспільного й узагалі світоглядного зразку. В умовах сучасного соціуму поступово формується розуміння того, що освіта, враховуючи плюралістичність її напрямів і цілей – це не тільки трансмісія певної суми знань від покоління до покоління, інструмент вдосконалення адаптаційного механізму до мінливих умов навколишнього середовища, й не тільки засіб соціалізації, а й система сприяння розвиткові вільної, самостійної, відповідальної особистості, завдяки якій встановлюється внутрішня рівновага суспільства.

9. Сучасність активізує нагальну потребу в обґрунтуванні нового, біофілософського підходу до розуміння людського буття, до створення моноцільної картини природи, в яку людина може бути інтегрована як її унікальний, специфічний, втім необхідний, органічний компонент. Відтак, доречним вбачається зосередження уваги на біофілософських засадах побудови філософсько-освітньої концепції формування нового громадянського суспільства. У межах дослідження розроблено біофілософську освітню концепцію нового громадянського суспільства, котру пропонується розглядати як складну, багатоаспектну, цілеспрямовану, динамічну систему теоретико-методологічних і методико-технологічних знань, рекомендовану до застосування в наукових дослідженнях об'єктів і процесів, характерних для освітньої системи, а також як теоретичне підґрунтя практичних розробок, програм, проектів у галузі освіти й виховання.

10. Масштабні декомпозиційні процеси, які відбуваються практично в усіх країнах світу, зокрема реформи в сфері освіти, когеруючи зі стратегічним завданням забезпечення «укорінення» людини в соціальний світ, його продуктивну адаптацію до умов оточуючого середовища, зумовлюють необхідність обґрунтування сучасної моделі біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі. Дану модель слід розглядати як міру відповідності індивіда сучасному стану соціального, політичного, економічного й культурного розвитку суспільства. Запропонована для вітчизняного освітнього простору модель біосоціальної компетентності особистості постає органічною складовою біофілософської освітньої концепції нового громадянського суспільства, що підтверджує гіпотезу про необхідність урахування біофілософської домінанти в побудові нових філософсько-освітніх концепцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Костючков С. К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: монографія / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2015. – 320 с.
2. Костючков С. К. Основы социального государства: монография / С. К. Костючков, Э. А. Пронин. – М.: Экслибрис-Пресс, 2013. – 336 с.
3. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця: монографія / Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько, Т. В. Колбіна, С. В. Копилова, Ж. В. Давидова, В. М. Нагаєв, Н. Д. Кабусь, С. К. Костючков. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. – 424 с. – С. 374–419.

Навчальний посібник:

4. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2016. – 256 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

5. Костючков С. К. Толерантність як соціальна детермінанта розвитку громадянського суспільства / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2012. – № 12 (92). – С. 80–82.
6. Костючков С. К. Структурні особливості та системні якості громадянського суспільства: соціологічна інтерпретація / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 70 (3). – С. 723–727.
7. Костючков С. К. Демократичні традиції local self-government в Європейській Хартії про місцеве самоврядування / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2013. – № 10 (102). – С. 35–39.
8. Костючков С. К. Біополітичні концепції як результат імплікації біологічного і соціально-філософського знання / С. К. Костючков // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2014. – Вип. 1 (129). – С. 123–133.
9. Костючков С. К. Природа людини у контексті біополітики: етологічний і соціологічний аспекти / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2014. – Вип. 88 (9). – С. 312–316.
10. Костючков С. К. Формування особистості нового типу в контексті сучасної філософії освіти / С. К. Костючков // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків, НТУ, «ХП» 2014. – № 3. – С. 82–90.
11. Костючков С. К. Біологічне й соціальне розуміння природи людини: біополітичний аспект / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2014. – № 9 (113). – С. 72–76.

12. Костючков С. К. Біологічні знання як чинник формування політичних ідей і цінностей у громадянському суспільстві / С. К. Костючков // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Серія «Філософські науки». – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 4 (76). – С. 72–78.

13. Костючков С. К. Філософське осмислення процесів гармонізації взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємозумовленості у системі «Людина – Суспільство – Природа» / С. К. Костючков // Вісник Черкаського університету. – Серія: філософія. – 2014. – № 31 (324). – С. 15–21.

14. Костючков С. К. Соціально-культурний аспект людської природи в контексті філософської антропології / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2015. – № 3 (119). – С. 102–107.

15. Костючков С. К. Роль філософії освіти в процесі визначення напрямів формування й розвитку сучасної освітньої системи / С. К. Костючков // Практична філософія. – 2015. – № 2. – С. 165–170.

16. Костючков С. К. Громадянське суспільство як складноструктурована плюралістична система: філософська інтерпретація / С. К. Костючков // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – № 5. – С. 121–124.

17. Костючков С. К. Особистість, суспільство і держава як замовники та споживачі освітніх послуг / С. К. Костючков // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка – Серія «Філософські науки». – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 3 (81). – С. 16–21.

18. Костючков С. К. Продуктивність сучасної освіти в контексті пристосування людини до життя в нових цивілізаційних умовах / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2016. – № 3 (131). – С. 11–16.

19. Костючков С. К. Біополітична філософсько-освітня концепція: теоретико-методологічні основи та практичний аспект в умовах громадянського суспільства / С. К. Костючков // Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал. – Одеса, 2016. – № 10. – С. 68–72.

20. Костючков С. К. Компетентнісно-знаннева підготовка людини до життя в умовах нового громадянського суспільства / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2016. – Вип. 106 (3). – С. 230–234.

21. Костючков С. К. Біофілософія як теоретична і практична основа підвищення рівня ефективності сучасної системи освіти / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2017. – Вип. 117 (2). – С. 193–196.

22. Костючков С. К. Соціально-біологічні передумови формування суб'єктів громадянського суспільства / С. К. Костючков // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 69 (1). – С. 119–124.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що внесени до міжнародних наукометричних баз наукового цитування:

23. Костючков С. К., Пронин Э. А., Лепницкий И. Формирование механизма адаптации человека, как биосоциальной системы: образовательно-философская интерпретация / С. К. Костючков, Э. А. Пронин, И. Лепницкий // Социально-гуманитарные исследования и технологии. – 2014. – № 3 (8). – С. 12–18 (у співавторстві, авторський внесок становить 0,4 д.а.).

24. Костючков С. К. Роль біополітичних аспектів суспільного життя у формуванні й розвитку громадянського суспільства / С. К. Костючков // Canadian Journal of Science, Education and Culture // Toronto: «Toronto Press», 2014. – № 2 (6), (July – December). – Vol. III. – P. 666–671.

25. Костючков С. К. Філософська інтерпретація соціокультурного змісту людської природи / С. К. Костючков // Парадигма пізнання: гуманітарні питання: Науковий журнал. – К., 2014. – № 3. – С. 30–41 (включено до міжнародних наукометричних баз даних: РІНЦ; WorldCat; Google Scholar; Polish scholarly bibliography; Open academic journals index; Directory of research journals indexing; Bielefeld academic search engine).

26. Костючков С. К. Исторические условия и теоретические предпосылки формирования властных отношений в человеческом обществе: биосоциальное измерение / С. К. Костючков // Весник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. – 2015. – № 1 (189). – С. 117–124.

27. Костючков С. К. Парадигмальныя характэрыстыкі сістэмы адукацыі ў кантэксце плюралістычнасці сучаснага свету / С. К. Костючков // Социально-гуманитарные исследования и технологии. – 2015. – Т. 4. – № 2 (11). – С. 42–48.

28. Костючков С. К. Особенности формирования свойств, признаков и качеств человека политического: биополитическая интерпретация / С. К. Костючков // Социально-гуманитарные исследования и технологии. – 2015. – № 3 (12). – С. 23–28.

29. Костючков С. К. Формування нових образів реальності як один із чинників модернізації антропологічних засад освітньої діяльності / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2015. – Вип. 96 (5). – С. 351–354 (включено до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ).

30. Костючков С. К. Роль нових біополітичних знань і технологій в процесі продукування або модернізації освітньо-філософських ідей / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2015. – Вип. 97 (6). – С. 295–299 (включено до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ).

31. Костючков С. К. Формування сучасної моделі цивілізаційної особистісної компетентності засобами освіти й виховання / С. К. Костючков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2015. – Вип. 99 (8). – С. 306–309 (включено до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ).

32. Костючков С. К. Особливості функціонування вищої школи України в умовах формування громадянського суспільства / С. К. Костючков // Теорія і

практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2015. – № 2. – С. 54–61 (включено до міжнародних наукометричних баз даних: *Ulrich's Periodicals Directory*) (New Jersey, USA)).

33. Костючков С. К. Напрями й зміст взаємоперетину філософсько-освітніх парадигм і сучасної біополітики в контексті формування громадянського суспільства / С. К. Костючков // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 61. – С. 47–59 (включено до міжнародних наукометричних баз даних: *Ulrich's Periodicals Directory*; *PIHC (Росія)*; *EBSCO*; 4) *WorldCat*; *Academic Search Engine (BASE)*; *ResearchBib*; *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*).

34. Kostyuchkov S. Human nature in the context of modern education and the educational system of civil society / S. Kostyuchkov // *Oxford Review of Education and Science*, 2016, № 1 (11) (January-June). Vol. V. «Oxford University Press», 2016. – PP. 733–739.

35. Костючков С. К. Місце і роль сучасної людини у планетарному бутті: біополітична інтерпретація / С. К. Костючков // *Future Human Image: The Scientific Journal*. – 2016. – № 3 (6). – С. 53–66 (включено до міжнародних наукометричних баз даних: *Index Copernicus*, *Ulrich's Periodicals Directory*; *Open Academic Journals Index*; *ResearchBib*; *OpenDOAR*; *Science Index*; *WorldCat*).

36. Kostyuchkov S. Specificity of Being and “Different Modernities” of a Person in the Contextual Range of Anthropological Conflict of Postmodernism / S. Kostyuchkov // *Future Human Image: The Scientific Journal*. – 2017. – № 8. – С. 66-72 (включено до міжнародних наукометричних баз даних: *Index Copernicus*; *Ulrich's Periodicals Directory*; *Science Index*; *ResearchBib*; *Open Academic Journals Index*; *Google Scholar*; *Registry of Open Access Repositories (ROAR)*; *the Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR)*; *WorldCat*; *Citefactor*; *Journals Indexing (DRJI)*; *EBSCO*; *ERIH PLUS*; *DOAJ*).

Публікації в інших наукових виданнях, тези та матеріали наукових конференцій:

37. Костючков С. К. Социальный статус института местного самоуправления как индикатор демократичности общества / С. К. Костючков // *Вестник Московского государственного университета приборостроения и информатики*. – М.: Издательство МГУПИ, 2012. – Вып. 42. – С. 16–22.

38. Костючков С. К. Оптимизационные направления реализации муниципальной политики в социальной сфере / С. К. Костючков // *Вестник Московского государственного университета приборостроения и информатики*. – М.: Издательство МГУПИ, 2013. – Вып. 48. – С. 14–20.

39. Костючков С. К. Социальные аспекты взаимодействия гражданского общества и местного самоуправления / С. К. Костючков // *Вестник Московского государственного университета приборостроения и информатики*. – М.: Издательств МГУПИ, 2013. – Вып. 48. – С. 21-27.

40. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: взаємодія в сфері гуманізації освітнього процесу / С. К. Костючков // *Горизонти освіти. Психологія*.

Педагогіка. Науково-методичний журнал. – Севастополь, 2013. – № 1 (37). – С. 74–78.

41. Костючков С. К. Структурно-функціональні особливості системи міжнародних відносин у першій декаді ХХІ століття / С. К. Костючков // Наукові праці МАУП. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2014. – Вип. 2 (41). – С. 39–44.

42. Костючков С. К. Особливості трансформації та реформування освітньої системи відповідно до вимог сучасного світу / С. К. Костючков // Вісник інституту розвитку дитини. – Серія: філософія, педагогіка, психологія. – 2015. – Вип. 38. – С. 36–43.

43. Костючков С. К. Філософія співробітництва громадянського суспільства і місцевого самоврядування у контексті соціально-політичної взаємодії / С. К. Костючков // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія Соціологічні науки. – 2015. – Вип. 2. – С. 16–20.

44. Костючков С. К. Трансформація філософсько-освітніх ресурсів у контексті глобалізованого та інтернаціоналізованого світу / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2015. – № 6 (122). – С. 37–42.

45. Костючков С. К. Біофілософські засади формування філософсько-освітньої концепції освіти в сучасних цивілізаційних умовах / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2015. – № 7 (123). – С. 98–102.

46. Костючков С. К. Компетентність як інтегральний соціально-особистісний поведінковий феномен: філософсько-освітній контекст / С. К. Костючков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2015. – № 8 (124). – С. 150–155.

47. Костючков С. К. Особливості політичної соціалізації студентської молоді в умовах суспільства, що реформується / С. К. Костючков // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія Соціологічні науки. – 2015. – Вип. 2. – С. 95–100.

48. Костючков С. К. Ціннісно-гуманістичний аспект місцевого самоврядування в контексті соціально-політичного реформування українського суспільства / С. К. Костючков // Ціннісний вимір політичної діяльності: проблема політичного вибору в сучасному українському суспільстві. ІІІ Всеукраїнська науково-практична конференція (26-28 квітня 2012). Збірник наукових праць. – Херсон, ХНТУ, 2012. – С. 72–74.

49. Костючков С. К. Личность и гражданское общество: направления и формы взаимокорреляции / С. К. Костючков // Личность, общество, государство, право. Проблемы соотношения и взаимодействия. Материалы ІІ международной научно-практической конференции (15-16 октября 2012). – Пенза-Прага-Колин: Научно-издательский центр «Социосфера», 2012. – С. 64–67.

50. Костючков С. К. Взаємодія громадянського суспільства та держави: партнерство в ім'я демократії / С. К. Костючков // Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (12 грудня 2012). – К.: НІСД, 2013. – С. 276–281.

51. Костючков С. К. Зasadничі принципи гуманізації освітнього процесу в умовах динамічного соціуму / С. К. Костючков // Актуальні проблеми розвитку української культури і науки. Міжнародна науково-практична міждисциплінарна конференція (24 квітня 2013). – Херсон: Колос, 2013. – С. 96–97.

52. Костючков С. К. Філософія відкритої освіти у контексті формування громадянського суспільства в Україні / С. К. Костючков // Філософські проблеми сучасності. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (21 листопада 2013). – Херсон: Херсонський державний аграрний університет, 2013 – С. 31–33.

53. Костючков С. К. Політична соціалізація молоді в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку та перспективні напрями / С. К. Костючков // Питання сучасної науки і освіти (29-31 липня 2014): збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції Інституту наукового прогнозування, кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету [та ін.]. – К.: Вид-во «ТК Меганом», 2014. – С. 123–129.

54. Костючков С. К. Исторические предпосылки и правовые основы формирования гражданского общества в Украине / С. К. Костючков // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10-11 жовтня 2014). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 14–17.

55. Костючков С. К. Система образования как базовый инструмент прогрессивного развития гражданского общества / С. К. Костючков // Становлення і розвиток української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (6 листопада 2014). – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2014. – С. 321–324.

56. Костючков С. К. Формування громадянських цінностей засобами вищої освіти в сучасній Україні / С. К. Костючков // Філософські проблеми сучасності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої Всесвітньому дню філософії) (20 листопада 2014). – Херсон: РВВ «Колос», 2014. – С. 130–132.

57. Костючков С. К. Система освіти як потенціал формування громадянського суспільства в сучасній Україні / С. К. Костючков // Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 грудня 2014). – Дніпропетровськ, 2014. – Ч. 1. – С. 104–107.

58. Костючков С. К. Напрями й зміст модернізації системи освіти в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світу / С. К. Костючков // Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27 січня 2015). – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 69–73.

59. Костючков С. К. Філософська інтерпретація освіти, як соціального інституту відтворення певного типу людської суб'єктивності / С. К. Костючков // Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 березня 2015). – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2015. – С. 24–27.

60. Костючков С. К. Формування нових філософсько-освітніх ідей в умовах

сучасних цивілізаційних викликів / С. К. Костючков // Фактори та умови модернізації предмету досліджень представників суспільних наук: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (5-6 червня 2015). – Дніпропетровськ, 2015. – С. 81–85.

61. Костючков С. К. Переосмислення біосоціальної природи людини в проблемному полі філософії XXI століття / С. К. Костючков // Філософські проблеми сучасності: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 листопада 2015). – Херсон, 2015. – С. 93–95.

62. Костючков С. К. Сучасне громадянське суспільство як соціальна мегамережа та складноструктурована плюралістична система / С. К. Костючков // Соціально-гуманітарні дисципліни: напрямки наукового пошуку: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (12 квітня 2016): у 2-х частинах. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2016. – Ч. I. – С. 14-17.

63. Костючков С. К. Філософія освіти в контексті уявлень про системність та єдність сучасного глобалізованого світу / С. К. Костючков // Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 квітня 2016). – Кіровоград, 2016. – С. 106–108.

64. Костючков С. К. Поліпарадигмальний характер сучасної системи освіти: конвергентність, плюралістичність та імплікантність наявних освітніх парадигм / С. К. Костючков // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (29-30 квітня 2016). – Дніпропетровськ, 2016. – Ч. I. – С. 202–204.

65. Костючков С. К. Ідейні витoki та сучасний стан розвитку громадянського суспільства в Україні / С. К. Костючков // Actual questions and problems of development of social sciences: international scientific practical conference, June 28-30, 2016 (Kielce, Poland). – Kielce, 2016. – PP. 182–185.

66. Костючков С. К. Університетська освіта в соціально-культурному просторі постмодерного суспільства / С. К. Костючков // Філософські обрії сьогодення. (присвяч. Всесвітньому дню філософії): матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 листопада 2016). – Херсон: Херсонський державний аграрний університет, 2016. – С. 89–92.

67. Костючков С. К. Історичні, політичні та соціокультурні умови розвитку системи освіти в сучасній Україні / С. К. Костючков // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах: матеріали II Всеукраїнської наукової конференції (24-25 березня 2017). – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – Ч. II. – С. 147–149.

68. Костючков С. К. Структури третього сектору й територіальні громади: співробітництво в ім'я демократії / С. К. Костючков // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (3 березня 2017). – Маріуполь: ДонДУУ, 2017. – С. 150–153.

69. Костючков С. К. Специфіка дослідження людини епохи постмодерну: біофілософський аспект / С. К. Костючков // Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (7–8 квітня 2017). – Кропивницький: «КОД», 2017. – С. 157–159.

70. Костючков С. К. Проблема політичної соціалізації молоді в умовах вітчизняного освітнього простору / С. К. Костючков // Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 червня 2017). – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – С. 113–117.

АНОТАЦІЇ

Костючков С. К. Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Інститут вищої освіти НАПН України. – Київ, 2017.

У роботі на основі комплексного підходу до проблем сучасного освітнього процесу здійснено теоретичне обґрунтування біофілософської домінанти освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства в Україні. Розроблено біофілософську освітню концепцію, що має прагматичну спрямованість у контексті становлення вітчизняного громадянського суспільства й полягає в розумінні сучасної освіти не тільки як процесу здобуття, накопичення та засвоєння знань, формування вмінь і навичок, а й як інструменту удосконалення адаптаційного механізму людини до постійно змінюваних умов навколишнього середовища. Розроблено теоретичну модель біосоціальної компетентності особистості в вітчизняному освітньому просторі, що охоплює певний комплекс базових параметрів, кожен із яких зумовлює формування конкретної компетенції, і розглядається як міра природовідповідності й адекватності людини сучасному рівню суспільного розвитку, стану матеріальної та духовної культури.

Ключові слова: біополітика, біофілософія, біофілософська освітня концепція, громадянське суспільство, модель біосоціальної компетентності особистості, освітня послуга, природовідповідність освіти, система освіти, соціалізація, соціальна синергія, філософсько-освітня парадигма.

Костючков С. К. Биофилософская доминанта образовательной концепции в условиях становления гражданского общества. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Институт высшего образования НАПН Украины. – Киев, 2017.

В работе на основе комплексного подхода к проблемам современного образовательного процесса осуществлено теоретическое обоснование биофилософской доминанты образовательной концепции в условиях становления гражданского общества в Украине. Разработана биофилософская образовательная концепция, имеющая прагматическую направленность в контексте становления отечественного гражданского общества и заключающаяся в понимании современного образования не только как процесса приобретения, накопления и

усвоения знаний, но и как инструмента усовершенствования адаптационного механизма человека к постоянно меняющимся условиям окружающей среды. Разработана модель биосоциальной компетентности личности в отечественном образовательном пространстве, охватывающая определенный комплекс базовых параметров, каждый из которых обуславливает формирование конкретной компетенции, и рассматривается как мера природосоответствия и адекватности человека современному уровню общественного развития, состояния материальной и духовной культуры.

Ключевые слова: биополитика, биофилософия, биофилософская образовательная концепция, гражданское общество, модель биосоциальной компетентности личности, образовательная услуга, природосоответствие образования, система образования, социализация, социальная синергия, философско-образовательная парадигма.

Kostyuchkov S. K. Biophilosophical dominant idea of educational concept in the conditions of formation of civil society. – The qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophical Sciences by specialty 09.00.10 – Philosophy of Education. – Higher Education Institute of Ukraine's National Academy of Educational Sciences. – Kyiv, 2017.

In the thesis the substantiation of the bio-philosophical dominant idea of the educational concept in the conditions of formation of civil society, with the identification of social and regulatory features of education in this process, was made. The starting point of the thesis research is the hypothesis about the need in the conditions of formation of civil society to adjust through educational institutions, taking into account the complex biological and social nature of a man, biophilosophical, in particular, biopolitical aspects of social life, namely the birth rate, state of health, duration and quality of life. In general, by raising the level of personal biosocial competence, as well as adapting the individual to a constantly changing world. It has been established that in the conditions of the third millennium the nature, under the influence of human activity, gradually becomes a counterproductive, relative to human, force that can substantially modify or even destroy the basis of the human life as a biological species; at the same time, the nature itself under the influence of economic activity is shifting towards irreversible degradation, forcing humanity to reflect on how to prevent or at least reduce the negative effects of these changes. Such a state of affairs actualizes the need for a scientific substantiation of the optimistic-generating and cultural-creative mode of a human in a modern globalized world that will allow the society to consolidate the efforts of conscious individuals to solve existential problems. In the conditions of the growth of the role of the human person, the possibility of the influence of a particular subject on the essential aspects of social life, the balance of the common and individual changes; human personality is a factor in large-scale processes of modernization of all spheres of public life. Improvement of the person, harmonization of its relations with society and nature is possible only in the presence of an adequate human defined intentions of society, for which a sovereign personality, the citizen appears as the basic element of the structure and the necessary condition of

existence. Such social entity is a civil society, which should be considered in the philosophical, ideological, socio-political and cultural-historical aspects.

In the thesis research the biophilosophical educational concept of a new civil society, which has a pragmatic orientation in the context of the formation of a domestic civil society, and lies in the understanding of modern education, not only as a process of obtaining, accumulation and learning of knowledge, the formation of skills and abilities, but also as an instrument for improving the adaptation mechanism to constantly changing environmental conditions, increasing the level of biosocial competence both as an individual and the human population in general, is developed. Taking into account the biopolitical aspect, the modes of socialization of a modern person, with a rather high level of autonomy of the individual in choosing political positions and the variability of internal preferences and beliefs have been determined through the functioning of educational institutions in the context of strategic tasks and global challenges of our time. Biopolitics in a contemporary context, being a biosocial knowledge and constituting a branch of biophilosophy as a science of the biological basis of all «human in man», is increasingly regarded as a platform of socio-cultural existence of a human, in the plane of which it naturally exists, and the educational and pedagogical process.

It has been established that the anthropocultural dimension of philosophical and educational paradigms in the conditions of formation of civil society covers not only various aspects of personal and social life, but also concerns the provisions of the philosophy of education, the state of its resources – ideological, methodological – in the conditions of a globalized and informative world. Anthropocultural context of the formation of philosophical and educational paradigms in the conditions of formation of civil society led to consideration of the human nature, taking into account its dual nature essence – biological and social. On the basis of the analysis of the productivity of modern education in the context of person's adaptation to life, new civilization conditions and the accumulation of socially significant personal knowledge, it has been proved that in today's conditions the role of education as a tool for improving the human adaptation mechanism to changeable environmental conditions is progressing; therefore – the progress of the educational system is almost impossible without taking into account the biopolitical context, since the biopolitics provides the opportunity to examine the individual simultaneously in the natural-biological and social spheres of its existence. The acceleration of civilization processes, the exacerbation of environmental problems, the exponential growth of information volume, the progressive movement towards integration and the creation of a unified world system, the large-scale introduction of knowledge-intensive and information technologies definitely affect the state and development of the educational system. The conducted analysis shows that modern education, despite the many theories, tendencies, models, traditionally oriented on humanism, does not have sufficient resources to form a person of the future and ensure the survival of humankind in conditions of the all-out world globalization, which rigidly determines the uniqueness of the choice, giving impetus to acceleration to all processes of the social reality. The reorientation of the modern education, in particular the higher education, to the formation of critical thinking suggests the transition from the classical to the postclassical paradigm of education, which focuses on the cultivation of wisdom and its application in practice,

life. Information society does not lack information, it lacks wisdom how to use it as productively as possible.

In the thesis the specific laws that establish the necessary, general, essential links between the structural elements on which the social construction is constructed, have been formulated, the nature and vector of their synergy have been studied taking into account that social institutions, including educational ones, function for the sake of comprehensive human development with due regard to its complex biosocial nature. A philosophical rethinking of the phenomenon of biopolitics as a component of biophilosophical knowledge has been made, the validity of its ascendant principles and concepts in the biological and social sense regarding the role of the educational system and educational technologies has been determined.

The theoretical model of biococial competence of a person for the domestic educational environment, covering a certain complex of basic parameters, each of which determines the formation of specific competence and is considered as a measure of natural correspondence and adequacy of the individual to the modern level of social development, the state of material and spiritual culture has been developed. The model of biosocial competence of a person proposed for the domestic educational environment is an organic component of the biophilosophical educational concept of a new civil society, which indicates the need to take into account biofilosophical dominant idea in the development of new philosophical and educational concepts in view of the anthropological and anthropogenic crises of the globalized world. The educational model is proposed to be considered as an adequate to a certain social space, attributed by certain ideas, norms and standards model of the mechanism for the transfer of knowledge, skills and abilities that increase the level of biosocial adaptability of the individual to the conditions of a dynamically changing ecosystem and society. The paper outlines the systematization of theoretical and methodological approaches to the socio-cultural aspect of the human nature with due regard to its contradictions, laid in the frontier between biological and social, somatic and psychic, universal and specific, natural and artificial, rational and emotional, sacred and profane, which in the conditions of civilization of new type are extremely exacerbated.

In the thesis research the complex philosophical contemplation of the state of the modern educational system, as well as the role of the philosophy of education in the process of constructive and productive understanding of the directions and content of its development, taking into account not only the factors of political, economic, cultural or social content, but also the needs of the philosophy itself has been made. The problems and trends illustrated in the thesis give grounds to conclude that the system of interacting subjects - participants in the educational process is a complex, the constituent elements of which are the person, society, state and system of educational institutions. The indicated elements are united among themselves in various by directions and content links, the result of which is the purposeful process of formation of the person, the parameters of social qualification of which – the level of professionalism, ideological orientations, political beliefs, cultural, spiritual and ethical principles – provide the immanent state of harmony of the person with its own inner world and surrounding environment – social and natural.

The conclusions obtained in the thesis have the nature of theoretical and methodological foundations of specific research in the field of bio-philosophy, philosophy

of education, pedagogy, practical educational activity in the context of the formation of civil society in Ukraine. This vector can be the prospect of further research in the field of philosophy of education.

Key words: biopolitics, biophilosophy, biophilosophical educational concept, civil society, model of biosocial competence of a person, educational service, natural correspondence of education, system of education, socialization, social synergy, philosophical and educational paradigm.

Підписано до друку 26.10.2017 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 78.

Віддруковано з готових оригінал-макетів в ТОВ “Айлант”
Свідоцтво про реєстрацію ХС №1 від 20.08.2000 р.
73000, м. Херсон, пров. Пугачова, 5/20
тел.: 49-33-48, 050-396-08-91